

## [LIBER DE SYNODIS.]

### 445-446 IN LIBRUM DE SYNODIS PRAEFATIO.

I. *Ubi et quando scriptus sit hic Tractatus.*---Non est sejungendus a libris de Trinitate hic tractatus, quem mss. prope omnes cum illis ita conjungunt, ut in duobus Colbertinis et Germanensi, imo a Cassiodoro *liber decimus tertius* nuncupetur. Neque etiam distat tempore aut materia. Nam et fidei illustrandae causa susceptus est, et exsilii, non secus ac illi, partus fuit. Jam enim Hilarius, uti declarat ipse num. 2 et 63, totum triennium in exilio exegerat, et adhuc intra decem Asiae provincias consistebat, cum illum edidit. Quocirca postremis hujus libri verbis fratres suos, ut in orationibus sanctis exsilii sui memores sint, rogat. Si tamen Scultetum (**in analysi, pag. 393**) audias, *scriptus est hic liber vel Seleucia in synodo, vel Constantinopoli, vel in ipsa reformatione ecclesiarum Italicarum, cum jam ab Orientis partibus, in quibus exsulaverat, rediisset*. Usque adeo animis dominatur inolita de rebus, non secundum ipsas, sed secundum propria placita, judicandi consuetudo! Eodem vitio implicatus Erasmus non multum attendit quid diceret, cum quem memorat Hieronymus Hilarii librum Ariminensis et Seleuciensis concilii historiam continentem, huic forsitan tractatui admixtum pronuntiavit. Quid enim in eo reperit, quod non ante praedicta concilia sit gestum, aut quod per se ad eorum historiam pertineat (**Erasm. praefat. in**

**Hilar.)?** Verum ex Hilarii ipsius verbis num. 8, perspicuum est, scriptum esse hunc librum, cum jam propter terrae motum, qui an. 358, die Augusti 24, contigerat, concilium Nicomediae, vel etiam Nicaeae in Bithynia congregandi immutatum esset propositum; cumque nondum decretum esset, ut omnes quotquot possent Ariminum atque Seleuciam cogerentur; sed tantum ut bini aut singuli ex singulis provinciis, iique Ancyram atque Ariminum convenirent. Quod cum anno 358 desinente statutum fuerit; nemo non facile concedet, hunc tractatum anno 359 ineunte, vel etiam exeunte 358, fuisse editum. Hoc certe constat, et post mensem Augustum an. 358, et ante Maium an. 359, epocham illius esse figendam.

II. *Qua occasione. Quo fine.*---Litterae a Gallicanis episcopis paulo post damnatae ab iisdem Sirmiensem formulam secundam, nec longe ante Ancyranam synodi celebrationem, adeoque circa mensem Martium anni 358 acceptae, rescripto huic occasionem praebuerunt. Cujus scopus, 1° communionis dominicae reddere vicem; 2° nonnullorum optatis facere satis, qui quid *Orientales in fidei professionibus gerant aut gesserunt*, quidve *super omnibus eorum dictis* ipse sentiret, rescire cupierant; 3° id elaborare, ut Orientales et Galli, qui contra erumpentem novissime Anomoeorum haeresim conspirarant, sed mutuis tamen inter se suspicionibus laborantes, etsi forte non admodum sententiis, certe verbis adhuc 447-448 dissidebant, in synodis proxime habendis jam in unum convenirent, ac suspicione omni deposita fidem unam complecterentur.

III. *Libri summa.*---Hujus rei gratia, postquam Gallis de illaesa et constanti illorum fide verbis amicissimis est

gratulatus, primum Sirmiensem blasphemiam refert eique opponit quas Orientales Ancyrae contra Anomoeos ediderant fidei definitiones; iis tamen suppressis, quas eorum legati Sirmium venientes reticuerant. Tum *fides omnes* subjicit post sanctam synodum Nicaenam diversis temporibus et locis conscriptas, Antiochenam videlicet an. 341, pseudo-Sardicensem an. 347, et Sirmiensem contra Photinum an. 351, quas omnes sese complecti episcopi Ancyrae congregati in sua synodica epistola apud Epiphanium haer. LXXIII, n. 2, non semel testificantur. Hos enim potissimum Hilarius Orientalium nomine intelligit. Quos amice ad veritatem revocare studens, ita laudat eos, qui avita et apostolica fide contenti *scriptas fides nesciunt*, ut tamen professionum pluralitatem excuset, et quidquid in eis defendi potest benigne interpretetur atque defendat. Imo quidquid contra ὁμοούσιον solet opponi, non tacet; nec dissimulat quod in gratiam verbi ὁμοιούσιον potest afferri. Postmodum tamen subjecto Nicaeno symbolo, retinendum esse ὁμοούσιον validissimis rationum momentis conficit atque concludit.

IV. *Non fuit versus e graeco, sed tantum Symbola Orientalium. Symbola illa ad litteram vertit.*---Haud scio an propter praedictas fidei confessiones latine redditas, a Sculteto post Gillotium (**praefat. in Hilar.**) dicatur hic liber *versus de latino in graecum, non appensis verbis, sed reddito sensu*: longe minus constat an Erasmus eadem etiam de causa veluti pro comperto asserat: *Hunc librum Hilarius, ut ipse testatur, vertit e graeco, sed hac libertate, ut ubique neglectis verbis sententiam modo reddat, et ubi locus invitat, aliquid de suo admisceat: quam libertatem sibi permittit et in*

*psalmis scribens.* Non enim fert communis sermonis usus, ut opus latinum dicatur e graeco versum, quod quaedam monimenta contineat e graeco translata. Sed, quamvis aliud omnino sonent Erasmi praesertim verba, demus tamen eos in unas Orientalium formulas huic libro admixtas respexisse. Unde habent, Hilarium neglectis ubique verbis tantummodo reddidisse sententias? Afferunt quidem quod testatur num. 9, se Ancyrana decreta verbis quam poterit absolutissimis expositurum; non quod non ab aliis jam fuerint edita, *sed quod ex graeco in latinum ad verbum expressa translatio affert plerumque obscuritatem, dum custodita verborum collatio eandem absolutionem non potest ad intelligentiae simplicitatem conservare.* At primo de solis Ancyrae synodi definitionibus sermonem hic habet. Deinde expressam ad verbum translationem plerumque obscuram esse insinuat, non quatenus verba reddit, sed quatenus eundem verborum numerum, ordinem collocationemque scrupulosius custodit: quod aperte in Psal. LXVII, n. 21, declarat, se nimirum jam monuisse, *plerumque interpretes cunctos, dum collocationem ordinemque verborum demutare ac temperare non audent, minus dilucide proprietatem declarasse dictorum.* Postremo qui graeca exempla cum latina Hilarii versione contendet, facile assentietur vix ullam potuisse confici litterae tenaciorem: et perinde Erasmus, Gillotium atque Scultetum de re sibi non comperta verba facere voluisse.

V. *Titulus.*---Si etiam propius inspexissent totius hujus Operis rationem, displicuisset eis vulgatus titulus, *De synodis fidei catholicae contra Arianos et praevaricatores Arianis acquiescentes.* Quasi vero synodi, quarum expositiones

complectitur, a Catholicis contra Arianos habitae fuerint, et non potius ab ipsismet maximam partem Arianis aut certe Semiarianis. Saltem negari nequit Sirmiensem, quae praecipuum in hoc libro locum obtinet, non contra Arianos, sed contra Photinum, Antiochenam vero contra Athanasium, ac demum pseudo-Sardicensem adversus eundem aliosque catholicos convenisse. Minus male in antiquissimo basilicae Vaticanae codice inscribitur: *Liber catholicae 449-450 contra Arianos et praev. Arianis acquiescentes*: maxime cum non contineat ille codex, nisi primam hujus libri partem cum Ancyranae fidei definitionibus, quibus auctores Sirmiensis blasphemiae iisque acquiescentes refelluntur. Neque sufficientem libri hujus notitiam praestat inscriptio *de Synodis*, quae in mss. ab annis 500 obtinet. Hujus auctorem esse conjectamus Hieronymum, qui cum non haberet quo nomine hoc Opus breviter indicaret, appellarit *de Synodis*, puta ad imitationem libri Athanasii eadem ratione inscripti, cum quo quamdam habere videtur affinitatem. Quamquam apud Athanasium specialis est titulus *de Synodis Ariminensi et Seleuciensi*; de quibus primum agit data opera, ac postea velut ex occasione plures refert fidei confessiones: non ut eas quidem, quemadmodum Hilarius, benigne excuset; sed ut Arianorum in fide inconstantiam demonstret. Unde fit, ut etiamsi utriusque Opus in hoc simile sit, quod ambo exhibeant plures Orientalium fidei definitiones: cum tamen utriusque valde diversum sit consilium, nec titulus Athanasii libro praenotatus ad eam proprie partem pertineat, quae cum hoc Hilarii Opere similis apparet; unius inscriptio non debeat esse norma alterius. Itaque hoc Opus non alio nomine ab ipso Hilario inscriptum putamus, quam eorum ad quos illud misit. Et quidem in omnibus probae notae mss.

simpliciter *epistola* nuncupatur: neque aliter laudatur a Facundo Hermian., lib. X, c. 6: *B. Hilarius, inquit, Arianorum potentissimus atque acerrimus expugnator, et constantissimus fidei Christianae defensor, in epistola quam de exilio scripsit episcopis Germaniae primae et Germaniae secundae, etc.* Verum ut absit novitatis molestia, titulum receptum *de Synodis* non mutamus: cui tamen adjicimus, *seu de fide Orientalium*, ut in fronte habeat lector brevem eorum quae tractanda sunt indicem.

VI. *Tractatus hic auctoritate commendatur.*---Hunc tractatum, quem orationis fructum, pacis semen, et germen caritatis cognominare licet, Vigilium Taps. vidisse liquet ex libro ipsius V contra Eutychen, num. 3, nec satis advertisse quo spectaret. Eundem laudavit Facundus non solum lib. X, cap. 6, sed et lib. XII, cap. 3, Augustinus vero epist. XCIII, num. 31 et 32, adversus Vincentium Rogatistam vindicavit. Tanti autem illum fecit Hieronymus, ut propria eum manu descripserit. *Prolixum valde*, inquit epist. VI, ad Florentium, *librum de Synodis sancti Hilarii, quem ei apud Treviros manu mea ipse descripseram, aequae ut mihi transferas peto.*

VII. *Speculum est virtutum Hilarii. Praesertim lenitatis.*---Neque ob hoc solum commendandus est, quod plura continet gesta quae historiam illustrant, sed et quod veram ac vivam prae se ferat sanctissimi Praesulis effigiem. In eo enim uno tractatu velut in speculo resplendent prope omnes Hilarii virtutes, prudentia, constantia, animi magnitudo simul et demissio seu humilitas Christiana, castus amor patriae, summum pacis studium, fidei sinceritas atque integritas, etc. Maxime autem egregia illa conciliandis sibi omnium animis

nata lenitas atque modestia, qua praeditum eum fuisse testatur Rufinus (**lib. I Hist., c. 31**), adeo ubique elucet, ut vel nondum audito Rufini testimonio, praeconceptam vulgi opinionem, qua animi eum paulo concitatoris ac vehementioris fuisse putant, statim excusserimus uti falsam et iniquam. Qua in sententia non mediocriter confirmamur ex sedatis ac melle conditis responsis ad ea, quae in hocce suo tractatu nonnulli male reprehenderunt. In iis enim clare apparet invicta illa animi tranquillitas, qua potuit etiam laesus, pacatam dictorum rationem reddendo, suos delinire censores, irasci propria in causa prorsus nescivit. Sed de illis responsis, quae nunc primum e tenebris eruuntur, nonnihil hic prae loquendum.

VIII. *Unde eruta sint apologetica hujus libri responsa.*---In codice Carnutensi Romanis litteris scripto ante annos, uti videtur, 900, necnon in Michaelino hunc librum invenimus variis in locis auctiorem. Ea, quibus auctiores sunt, neque orationi reliquae satis cohaerent, neque omnino ad **451-452** eam non pertinent, Hilarium vero prorsus spirant, quem exhibent pro se proprio nomine respondentem. Eadem additamenta iisdem in locis prae se ferunt mss. Tellerianus et recentior Carnutensis, sed ad marginem dumtaxat adscripta. Remigianus vero alia in ipso textu, alia in ora libri habet, praemissa admonitione quod ea exstent in quibusdam exemplaribus. Denique in pervetusto basilicae Vaticanae exemplari, quod primam tantum hujus libri partem continere jam diximus, duo hujusmodi additamenta reperire est ipsi textui pariter inserta.

IX. *Eorum utilitas.*---Ea autem omnia Hilarii esse tam perspicuum est, ut id probare velle supervacaneum videatur. At sicut ipsis libri dictis immixta, eorum ordinem confundunt;

ita seorsim suis locis posita, magno praesidio sunt ad enodandas quaestiones nonnullas, de quibus etiamnum disputatur. Aliqua etiam nos docent Hilarii gesta scitu dignissima, quae hactenus latuerant, nimirum piissimum Praesulem male apud quosdam ob hunc tractatum audiisse, eumque nominatim a Lucifero, haud dubie Calaritano (quem indolis paulo durioris atque austerioris fuisse nemo nescit), culpatum fuisse tamquam verbi ὁμοιούσιον approbatorem, et adulatorem nimiumque laudatorem Orientalium, quibuscum remissius agens, illos veluti verae fidei praedicatores celebrasset. Neque a maioribus auditum erat, eum apologeticum opus instituisse: quod saltem ex parte nobis repraesentant praedicta corollaria, quae *apologetica ad reprehensores libri de Synodis responsa* nuncupare placet.

X. *An sint fragmenta, an notae. An nullum amplius desiderandum.*---De his ambigere licet, selectane sint amplioris apologiae fragmenta a studioso aliquo suis locis aptata, an vero sint tantum notae et appendices ad illustrandos hujus libri locos, qui reprehensioni locum dederant, ab ipsomet Hilario adtextae, et ad censores suos cum libro iis notis illustrato missae. Probabile tamen putamus, illum a Lucifero de iis quae tum sibi, tum aliis in hoc Tractatu displicuerant admonitum, eundem ipsi Tractatum brevibus illis responsis auctum misisse, quibus omnes de fidei suae sinceritate certiores faceret. An vero ex illis responsis nullum amplius desiderandum sit, non ausim asserere: si quidem vel ex iis, quae nunc primum eduntur, codices alii alia habent, nullus qui omnia. In multis nullum occurrit. In pluribus reperire est primum sine aliis: secundum autem uni ms. S.

Petri de Urbe debemus: denique in Carnutensi et aliis, in quibus caetera exstant, desiderantur duo priora.

XI. *Unde se purget Hilarius.*---Singula autem ad suspiciones amovendas eo magis sunt idonea, quod ex iis ipsis locis sese purget Hilarius, in quibus reprehensus fuerat. Necessarium certe erat hoc scandalum: ut ab ipso cum jucunda quadam animi admiratione audiremus, quanta in temperandis omnibus libri sui verbis prudentia usus esset. Quis enim jam non miretur simul et amet demonstrantem, se Orientales quidem laudasse, sed absque adulationis vitio, utpote quos objurgare suo loco non praeterierit; ac licet blandos eos sermone allocutus sit, id se praesertim fecisse, ut procacia effugiens convicia, occulta eorum expositionum scandala utilius deinde proderet: neque vero se omnem ab eis suspensionem ademisse, quos *non veram fidem*, sed tantum *verae fidei revocandae spem attulisse* dixerit: se denique *homoeusion* invitum ac solo pacis studio, ne videlicet a Lucifero illud praedicante dissideret, cautela quanta maxima suscepisse?

XII. *Falso creditur Orientales ut orthodoxos habuisse.*---Ex quibus jam manifeste refellitur vulgaris opinio, qua Hilarius Orientales, qui Semiariani vulgo cognominantur, velut orthodoxos habuisse, eorumque formulas tamquam catholicas approbasse existimatur. Vidit quidem eos ad veram fidem progressum facere, vidit eorum formulas sensu catholico intellectas quodam modo ferri posse; laudavit, et quantum potuit promovit accedentes, iisque verum confessionum suarum sensum (ut ita dicam) digessit, et quasi liquatum blande propinavit: at ut prorsus catholicos habuit numquam, neque suspensionem ab eis adimere voluit.

**453-454** XIII. *Falso creditur de eorum formulis diversa ab Athanasio sensisse. Conciliatur diversa utriusque loquendi ratio ex scopi diversitate.*---Hinc quoque evanescit, quod prope in omnium animis insederat, Hilarium in hoc tractatu de formulis Orientalium diversa ab Athanasio in libro pariter *de Synodis* inscripto sensisse, et quod ille aperte damnat laudasse. Si enim eos, qui Ancyrae congregati Anomoeis acriter restiterunt, Filiique cum Patre in substantia similitudinem tot decretis sanxerunt, neque *veram fidem attulisse* sensit; longe minus eos attulisse senserit, qui aut Antiochiae, aut Philippopoli, aut Sirmii nondum ita prope ad veram fidem accesserant. Si autem quis quaerat, cur non diversa sentiens, tam diversa loquitur: in promptu est responsio. Attendat enim utriusque scopum: et facile conciliabit utriusque sermonem. Quis enim nesciat iisdem de rebus, pro consilii diversitate, diversam sermonis ineundam esse rationem? Athanasio itaque qui hoc sibi suo libro praescripserat, ut Arianos ex fidei formulis toties editis totiesque mutatis, inconstantis adeoque perversae fidei convinceret, palam et aperte improbanda erat tanta formularum varietas. At vero Hilario, qui hoc sibi maxime proposuerat, ut et Orientalium benevolentiam captando, et in eorum favorem nonnihil flectendo Occidentales, utrosque ad concordiam et pacem in synodis jam indictis ineundam praepararet, multa fuerunt dissimulanda, formularum iterato condendarum excogitandae causae, ac denique dicta quibus enuntiabantur benigne interpretanda.

XIV. *Conciliatur ex diversitate temporis. Libri ad Constantium nihil habent quod cum hoc pugnet.*---Praeterea iis non una ratione loquendum fuit, qui non uno tempore

scripserunt. Scripsit namque Hilarius ante Ariminensem synodum, cum ei spes erat, ut quemadmodum Orientales adversus Anomoeos a Constantino auditi erant, ita ipse, quod in optatis semper habuerat, adversus Valentem et Ursacium benigne audiretur. Hoc autem si sibi umquam daretur, duos illos Arianæ sectæ duces, qui Orientem Occidentemque totum commovebant, facile devincendos, et Imperatorem ipsum tandem ad veram fidem revocandum esse confidebat. Quod cum cogitaret, fides Orientalium, quibus tum mire favebat Constantius, damnanda ei non erat, sed, quantum licebat, laudanda et approbanda. At vero Athanasius scripsit post prædictam synodum, quando jam poscebat Ecclesiæ utilitas, ut quod in tot fidei confessionibus vitiosum erat, non dissimularetur, et quando ipse etiam Hilarius nec dissimulavit, nec pepercit. Tum enim libello ad Constantium, rursumque libro altero adversus eundem Imperatorem, formularum multitudinem palam et aperte improbavit. His itaque libris, mutato jam rerum statu, mutavit stylum; non, ut quidam volunt, pugnantia cum iis quæ libro de Synodis dixerat locutus est.

*XV. Quam multis hujus libri locis indicet Orientalium fidem sibi non probari.*---Neque vero ex verbis apologiæ tantum, sed et ex ipsomet tractatu perspicuum est, Orientalium confessiones tunc temporis ipsi non fuisse per se et absolute probatas. Quorsum enim, num. 6, rursumque num. 65, tam enixe obtestatus est, ne de se ante sermonis consummationem judicaretur, nisi quia ex benignis interpretationibus suis de se posse male judicari praevideret? Quam ob causam, num. 7, de formulis a se exponendis ait: *In quibus si quid vitiose inesse intelligitur, nemo mihi vitium potest assignare dictorum,*

*internuntius enim, ut voluistis, sum ipse, non conditor; si illas ab omni vitio puras existimasset? Quid sibi vult quod his proxime subjicit, Ego quae gesta sunt fideliter transmisi: vos an catholica, an haeretica sint, fidei vestrae judicio comprobate; nisi se ea ne ab haeresis quidem suspicione aliena judicare? Verum expositis omnibus Orientalium formulis, nullam earum sibi probari luculenter indicat, num. 63, ubi miserum Orientis statum deplorans, Tantum, inquit, Ecclesiarum Orientalium periculum est, ut rarum sit hujus fidei (quae qualis sit, vos judicate) aut sacerdotes aut populum inveniri. Maxime cum id ipsum denuo, num. 66, cum quadam emphasi repetat. Quid postremo sonat illud num. 3, quod Gallorum fidei fama quosdam Orientalium episcopos sero jam ad aliquem pudorem nutritae exinde haereseos auctaeque commovit; nisi ab iisdem Orientalibus usque ad Ancyranam synodum, proindeque et Antiochiae et Philippis et Sirmii, nutritam fuisse haeresim atque auctam? 455-456 Imo quod in ipsa Ancyrana synodo ausi sunt, impium esse non sine doloris sui testificatione declarat num. 9.*

XVI. *Falsam synodum Sardicensem non habuit pro vera.*--- Quae cum ita sint, non occurrit nobis qua ratione nitantur, qui volunt sanctum confessorem, cum hunc librum scriberet, falsam synodum Sardicensem pro vera habuisse. An quod fidem illius non vocaverit Philippopolitanam? At hoc prudentiae fuit, ne quos conciliare peroptabat Orientales alienaret. Sed neque eam Sardicensem dixit, ne deciperet Occidentales. Eo autem temperamento illam inscripsit: *Fides secundum Orientis synodum*; ut illaesis Orientalibus, satis significaret illam eorum esse, qui ab Occidentalibus Sardicae

congregatis secesserant; quod perinde est ac si Philippopolitanam vocasset. *Sardicensem* quidem eam dixit libro in Constantium; sed non tam ex sua, quam Constantii ipsius quem alloquebatur sententia. Et sane de rebus Orientis tunc erat instructior, quam ut verae ac falsae synodi Sardicensis discrimen ignoraret.

XVII. Etiam si autem non nihil suspectam haberet Orientalium fidem, quam tamen eis hoc libro patefecit benevolentiam, etiam postea Seleucia et Constantinopoli conservavit. Nec aliter erga eos sese gessit Athanasius, qui etiam post annum 360, in lib. de Synod. pag. 916, scribit, cum Basilio Ancyrano ejusque similibus sic agendum esse, veluti cum iis *qui non longe absunt a recipienda voce consubstantialis*. Neque enim, inquit paulo ante, *adversus eos veluti adversus Ariomanitas aut adversus Patrum hostes contradicimus; sed veluti fratres cum fratribus disceptamus, ut cum quibus nobis eadem sit sententia, controversia autem de verbis*. In quo melius de Orientalibus sensisse videtur, quam noster Hilarius: qui cum similia quaedam dicat sub finem num. 8, ea se non tam certo asseverasse, quam pia quadam animi propensione, quae necdum sine formidine erat, locutum esse pluribus aliis sentiis demonstrat. Ita duo illi clarissimi viri nos exemplo docuerunt praeclaram illam Gregorii Naz. Or. XXI, n. 19, sententiam: *Sic enim existimo in dubiis et incertis rebus faciendum esse, ut ad benignitatem et humanitatem propensiores simus, eosque, qui in culpa sunt, absolvamus potius quam condemnemus*. Sed ad Hilarium nostrum quod attinet. de vero illius erga Orientales sensu, nullum ut diximus dubium relinquent ipsius responsa apologetica, quae et

seorsim in notis, et post hunc librum simul in unum collecta exhibebimus.

## 457-458 SANCTI HILARII LIBER DE SYNODIS, SEU DE FIDE ORIENTALIUM. (C)

Dilectissimis et beatissimis Fratribus et coepiscopis, provinciae Germaniae primae, et Germaniae secundae, et primae Belgicae, et Belgicae secundae, et Lugdunensi primae, et Lugdunensi secundae, et provinciae Aquitanicae, et provinciae Novempopulanae, et ex Narbonensi plebibus et clericis Tolosanis, et provinciarum Britanniarum episcopis, Hilarius servus Christi, in Deo et Domino nostro aeternam salutem.

1. *Hilarii de Galliae episcoporum fide anxii propositum.* --- Constitutum mecum habebam, Fratres carissimi, in tanto silentii vestri tempore nullas ad vos ecclesiastici sermonis litteras mittere. Nam cum frequenter vobis ex plurimis Romanarum provinciarum urbibus significassem, quid cum religiosis fratribus nostris Orientis episcopis fidei studiique esset, quantaque, sub occasione temporalium motuum, diabolus venenato ore atque lingua mortiferae doctrinae sibila protulisset; verens ne in tanto ac tam plurium episcoporum

calamitosae impietatis vel erroris periculo, taciturnitas vestra de pollutae atque impiatae conscientiae esset desperatione suscepta (nam ignorare vobis frequenter admonitis non licebat), mihi quoque apud vos tacendum arbitrabar, dominicae sententiae admodum memor, qua post primam atque iteratam conventionem, eos, qui etiam sub testimonio **459** Ecclesiae inobedientes exsisterent, haberi sicut ethnicos publicanosque jussisset (**Matth. XVIII, 15 et seqq.**).

*2. Galliae episcopis gratulatur ob negatam Saturnino communionem, ob damnatam Sirmii fidem.*---Sed beatae fidei vestrae litteris sumptis, quarum lentitudinem ac raritatem de exilii mei et longitudine et secreto intelligo constitisse; gratulatus sum in Domino, incontaminatos vos et illaesos ab omni contagio detestandae haereseos perstitisse, vosque comparticipes exilii mei, in quod me Saturninus, ipsam conscientiam suam veritus, circumvento imperatore detruserat, negata ipsi usque hoc tempus toto jam triennio communionem, fide mihi ac spiritu cohaerere: et missam proxime vobis ex Sirmiensi oppido infidelis fidei impietatem, non modo non suscepisse, sed nuntiatam etiam significatamque damnasse. Necessarium mihi ac religiosum intellexi, ut nunc quasi episcopus episcopis mecum in Christo communicantibus salutaris ac fidelis sermonis colloquia transmitterem: et qui per metum incertorum, conscientiae tantum antea meae, quod ab his omnibus essem liber, gratulabar, nunc jam communis fidei nostrae integritate gauderem. O gloriosae conscientiae vestrae inconcussam stabilitatem! O firmam fidelis petrae fundamine domum! O intemeratae voluntatis illaesam

imperturbatamque constantiam! Mansit namque, atque etiam nunc **460** permanet, post synodi Biterrensis professionem, in qua patronos hujus haereseos ingerendae quibusdam vobis testibus denuntiaveram, innocens, inviolata, religiosa.

*3. Haeresi prorupturae non cedunt, prorumpentem frangunt. Ad resipiscentiam Orientales exemplo suo commovent.* --- Expectastis enim sanctae et indemutabilis perseverantiae gloriosum triumphum, non cedendo Saturnini minis, potestatibus, bellis: et cum omnia inchoandae blasphemiae in Deum certamina moverentur, manentes nunc usque mecum in Christo fideles, neque antea ad occasionem prorupturae haereseos cessistis, et nunc omnem ejus petulantiam in prorruptionis congressione fregistis. Vicistis enim, Fratres, cum ingenti fidei communis gratulatione: et geminam habuit illaesae constantiae vestrae honor gloriam, de integritate scilicet conscientiae, et de exempli auctoritate. Nam fidei vestrae imperturbatae inconcussaeque fama, quosdam Orientalium episcopos sero jam ad aliquem pudorem nutritae exinde haereseos auctaeque commovit: et auditis iis quae apud Sirmium conscripta impiissime erant, irreligiosorum audaciae quibusdam sententiarum suarum decretis contradixerunt. Et licet non sine aliquo aurium scandalo et piaie sollicitudinis offensione restiterint: tamen adeo restiterunt, ut ipsos illos, qui tunc apud Sirmium in sententiam Potamii atque Osii, ita et ipsi **461** sentientes confirmantesque, concesserant, ad professionem ignorantiae errorisque compellerent; ut ipsi rursum subscribendo damnarent quod fecerant. Quod utique ideo fecerunt, ut aliud ante damnarent.

*4. Quorumnam devitent communionem.*---Sed tenet etiam nunc invicta fides vestra spectabilem conscientiae suae

gloriam: et nihil subdolum, nihil ambiguum, nihil trepidum agere contenta, secure in Christo libertatis suae professione persistit, ab eorum se communione, qui episcopos blasphemii suis contradicentes in exilio detinent, abstinendo, neque se in injusti iudicii reatum per assensum dissimulationis subdolae aggregando. Nam post multum et gravem omnium nostrum ob eas res, quae irreligiose ab impiis gerebantur, dolorem, ex eo intra nos tantum communio dominica continetur, ex quo his perturbationibus vexari Ecclesia coepta est, ut exsulent episcopi, demutentur sacerdotes, plebes terreantur, fides periclitetur, humano arbitrio ac potestate doctrinae dominicae decreta statuuntur. Hoc fides illaesa vestra neque nescire se simulat, neque pati posse profitetur, non se extra conscientiae crimen futuram intelligens ex ipso dissimulationis assensu.

*5. Epistolae hujus occasio. Operis difficultas.*---Et quidem quamvis in omnibus, quae gessistis et geritis, constantem fidei vestrae libertatem et securitatem testemini; tamen etiam in eo ferventis spiritus ardorem probatis, quod nonnulli ex vobis, quorum ad me potuerunt scripta deferri, quae exinde Orientales in fidei professionibus gerant et gesserunt, significari vobis humilitatis meae litteris desiderastis: etiam hoc mihi onus imperitissimo atque indoctissimo omnium ex affectu charitatis addentes, ut quid ipse super omnibus dictis eorum sentiam indicem; cum difficillimum sit sensum ipsum propriae meae fidei, secundum intelligentiae interioris affectum loquendo proferre, nedum modo facile sit intelligentiam eorum quae ab aliis dicuntur exponere.

*6. Qua conditione debeat legi. Operis utilitas.*---Oro autem vos per Domini misericordiam, ut quia mihi ad vos de divinis, ut **462** voluistis, rebus et de fidei nostrae intemerata

conscientia erit per has litteras sermo, ne quisquam de me ante sermonis consummationem per litterarum exordia existimet judicandum. Iniquum est enim, non comperta usque ad finem ratione dictorum, praejudicatam sententiam ex initiis quorum causa adhuc ignoretur afferre: cum non de inchoatis ad cognoscendum, sed de absolutis ad cognitionem sit judicandum. Est enim mihi non de vobis, ut Dominus sensui meo conscius est, sed de quibusdam nimium apud se cautis et prudentibus metus, non intelligentibus per beatum Apostolum sibi, ne supersaperent, praeceptum (**Rom. XII, 3**): quos vereor nolle omnia ea, quorum absolutio a me in consummatione erit praestanda, cognoscere, dum verum intelligi ex iis quae absolventur evitant. Sed quisque haec legenda et cognoscenda suscepit, modum sibi atque mihi patientiae fidelis indulgeat, et usque ad absolutionem universa percenseat. Forte enim omnis hic fidei meae sermo praestabit, ut neque furtivi haeretici quod volunt fallant, et perfecti catholici quod desiderant consequantur.

*7. Quid complectatur.*---Obsequor igitur Charitatis Vestrae impatientissimae voluntati: et omnes fides, quae post sanctam synodum Nicaenam diversis temporibus et locis editae sunt, cum sententiarum omnium atque etiam verborum additis per me expositionibus destinavi. In quibus si quid vitiose inesse intelligitur, nemo mihi vitium potest assignare dictorum: internuntius enim, ut voluistis, sum ipse, non conditor. Si quid vero rectum atque ex doctrinis apostolicis praescriptum deprehenditur, nemo ambigit non interpretantis in eo esse gloriam, sed auctoris. Ego tamen quae gesta sunt, fideliter transmihi: vos an catholica, an haeretica sint, fidei vestrae iudicio comprobate.

8. *Quis scopus. Orientalium et Gallorum mutuae suspensiones.* ---Quamquam enim responderi litteris vestris necessarium fuerit, quibus communionem mihi dominicam fidei vestrae scriptis miseratis; et quidam etiam ex vobis ad synodum quae in Bithynia futura videbatur **463** acciti, firmissima fidei constantia intra communionem se meam continentes, a caeteris extra Gallias abstinerent: et dignum sane erat episcopali ministerio ac voce, in tanto haereticorum furore, aliqua vobiscum per litteras piae fidei consilia conferre. Non enim cum corporibus nostris exsulans, vinctum ac detentum esse potuit Dei verbum, ut non communicari vobiscum posset ubicumque (**Vid. l. X de Trinitate, n. 4**). Sed maxime cum comperissem synodos in Ancyra atque Arimino congregandas, et a singulis provinciis Gallicanis binos vel singulos eo esse venturos; ea, quae inter nos atque Orientales episcopos mutuis suspensionibus detinentur, per me, qui in Orientis partibus continebar, exponenda vobis, licet jam scientibus, atque edenda existimavi: ut cum hanc prorumpentem a Sirmio haeresim et vos condemnassetis, et illi cum anathemate judicassent, sciretis tamen in cuius fidei professione id ipsum, quod vos gesseratis, etiam ab Orientalibus episcopis esset effectum; et vos, quos maxime vellem futuris synodis probabiles elucere, non paterer uno atque eodem apostolicae fidei sensu catholica sentientes, aliqua saltem a catholicae fidei sinceritate, ignorata verborum opinione, differre.

9. *Orientalium adversus Sirmii formulam decreta cur hic relata.*---Et quidem rectum ac conveniens existimo, ut ante quam de verborum suspensionibus ac dissensionibus in eo sermonem, ea quae ab Orientalibus episcopis adversum

conscriptam apud Sirmium haeresim dicta et constituta sint, verbis quam possim absolutissimis demonstrem: non quod non ab aliis planissime 464 omnia edita sint; sed quod ex graeco in latinum ad verbum expressa translatio affert plerumque obscuritatem, dum custodita verborum collatio eandem absolutionem non potest ad intelligentiae simplicitatem conservare.

10. *Sirmii formula quid tentatum.*---Meministis namque in ea ipsa scripta proxime apud Sirmium blasphemia id tentatum ac laboratum fuisse, uti dum Pater unus et solus omnium Deus praedicatur, Deus esse Filius negaretur: et dum de homousio ac de homoeusio taceri decernitur, id decretum esse, ut aut ex nihilo ut creatura, aut ex alia essentia ut consequentia creaturarum, et non ex Deo Patre Deus Filius natus confirmaretur. Tum porro in eo, quod honore, dignitate, claritate, maiestate Pater major diceretur, id esse quaesitum, ut Filius his omnibus, quibus Pater major est, indigeret. Postremo dum ignorabilis nativitas ejus asseritur, per hoc ignorantiae decretum, nescire quod ex Deo sit juberemur: perinde quasi juberi decernique possit, ut quis aut quod ignoraturus sit sciat, aut quod scierit ignoret. Ipsam autem ex solido impiissimae blasphemiae pestem invitus licet subdidi, ut responsionum, quae e diverso ab Orientalibus positae sunt, absolutius et virtus et ratio nosceretur, quibus studii fuit, ut secundum intelligentiae suae sensum omnibus haereticorum artibus contrairent.

## *Exemplum Blasphemiae Apud Sirmium per Osium et Potamium conscriptae (anno 357).*

11. *Deum esse unum. Substantiae vocem tacendam. Patrem Filio esse majorem.*---«Cum nonnulla putaretur esse de fide **465** disceptatio, diligenter omnia apud Sirmium tractata sunt et discussa, praesentibus sanctissimis fratribus et coepiscopis nostris, Valente, Ursacio et Germinio. Unum constat Deum esse omnipotentem et patrem, sicut per universum orbem creditur: et unicum filium ejus Jesum Christum Dominum salvatorem nostrum, ex ipso ante saecula genitum. Duos autem deos nec posse nec debere praedicari; quia ipse Dominus dixit: *Ibo ad patrem meum et ad patrem vestrum, ad Deum meum et ad Deum vestrum (Joan. XX, 17).* Ideo omnium Deus unus est, sicut Apostolus docuit. *An Judaeorum Deus tantum? nonne et gentium? Imo et gentium. Quoniam quidem unus Deus, qui justificat circumcisionem ex fide, et praeputium per fidem (Rom. III, 29, 30).* Sed et caetera convenerunt, nec ullam habere potuerunt discrepantiam. Quod vero quosdam aut multos movebat de substantia, quae graece usia appellatur, id est (ut expressius intelligatur), homousion, aut quod dicitur homoeusion, nullam omnino fieri oportere mentionem; nec quemquam praedicare ea de causa et ratione quod nec in divinis Scripturis contineatur, et quod super hominis scientiam sit, nec quisquam possit nativitatem Filii enarrare, de quo Scriptum est, *Generationem ejus quis enarrabit (Esai. LIII, 8)?* Scire autem manifestum est solum Patrem quomodo genuerit filium suum, et Filium quomodo genitus sit a Patre. Nulla ambiguitas est, majorem esse Patrem. Nulli potest dubium esse, Patrem honore, dignitate, claritate, majestate, et

ipso nomine patris majorem esse Filio, ipso testante, *Qui me misit, major me est* (**Joan. XIV, 28**). Et hoc catholicum esse, nemo ignorat, duas personas esse Patris et Filii, majorem **466** Patrem, Filium subjectum cum omnibus his quae ipsi Pater subjecit. Patrem initium non habere, invisibilem esse, immortalem esse, impassibilem esse. Filium autem natum esse ex Patre, Deum ex Deo, lumen ex lumine. Cujus Filii generationem, ut ante dictum est, neminem scire nisi Patrem suum. Ipsum autem Filium Dei Dominum et Deum nostrum, sicuti legitur, carnem vel corpus, id est, hominem suscepisse ex utero virginis Mariae, sicut Angelus praedicavit (**Luc. I, 31**). Ut autem Scripturae omnes docent, et praecipue ipse magister gentium Apostolus, hominem suscepisse de Maria Virgine, per quem compassus est. Illa autem clausula est totius fidei et illa confirmatio, quod Trinitas semper servanda est, sicut legimus in Evangelio: *Ite et baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (**Matth. XXVIII, 19**). Integer, perfectus numerus Trinitatis est. Paracletus autem Spiritus per Filium est; qui missus venit juxta promissum, ut Apostolos et omnes credentes instrueret, doceret, sanctificaret.

12. *Essentia et substantia quid. Ancyra Synodus ann. 358. Filius ut imago non solo nomine alius a Patre.* ---His itaque tot et tantis impietatis professionibus editis, has rursum e contrario Orientales episcopi in unum congregati sententiarum definitiones condiderunt. Sed quia frequens nobis nuncupatio essentiae ac substantiae necessaria est; cognoscendum est quid significet essentia, ne de rebus locuturi, rem verborum nesciamus. Essentia est res quae est, vel ex quibus est, et quae in eo quod maneat subsistit. Dici

autem essentia, et natura, et genus, et substantia uniuscujusque rei poterit. Proprie autem essentia idcirco est dicta, quia semper est. Quae idcirco etiam substantia est, quia res quae est, **467** necesse est subsistat in sese; quidquid autem subsistit, sine dubio in genere vel natura vel substantia maneat. Cum ergo essentiam dicimus significare naturam vel genus vel substantiam, intelligimus ejus rei quae in his omnibus semper esse subsistat. Nunc igitur praescriptas ab Orientalibus fidei definitiones recenseamus.

I. «Si quis audiens imaginem esse Filium Dei invisibilis, idem dicat esse imaginem Dei, quod et Deum invisibilem: quasi non confitens vere filium, anathema sit .»

13. *Item alius est, ut accipiens a Patre vitam.*---Exclusa est assertio volentium nominibus tantum Patrem et Filium praedicare; cum quando imago omnis, ejus ad quem coimaginetur species indifferens sit. Neque enim ipse sibi quisquam imago est; sed eum, cujus imago est, necesse est ut imago demonstret. Imago itaque est rei ad rem coaequandae imaginata et indiscreta similitudo. Est ergo Pater, est et Filius: quia imago Patris est Filius; et qui imago est, ut rei imago sit, speciem necesse est et naturam et essentiam, secundum quod imago est, in se habeat auctoris.

II.«Et si quis audiens Filium dicentem, *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic et Filio dedit vitam habere in semetipso* (**Joan. V, 26**), eundem dicat, qui accepit a Patre vitam, qui confitetur et hoc idem, *Ego vivo propter Patrem* (**Joan. VI, 57**), quod et illum qui dederit: anathema sit.»

14. *Filius essentia non dissimilis patri eo quod imago illius sit.*---Discernitur persona accipientis, et dantis; ne ipse idem sit unus et solus. Cum enim in anathemate sit, qui solitarium atque unicum in accipientis et dantis professione crediderit; non potest intelligi ipse atque unus a se accepisse, qui dederit. Neque enim **468** ipse solus est, qui vivit, et per quem vivit; quia alius est sibi vivens, alius profitens se vivere per auctorem: et unum atque eundem nemo profitebitur, qui vita utatur, et per quem sit causa vivendi.

III. «Et si quis audiens unigenitum filium invisibilis Dei similem, non dixerit essentia Filium, qui est imago Dei invisibilis, cujus imago et juxta essentiam intelligitur: quasi non vere dicens filium, anathema sit.»

15. *Item eo quod sicut Pater, ita ipse vitam habet in semetipso. Vita Patris et Filii, ipsa utriusque essentia.* ---Indiscreta confirmatur indissimilisque natura. Cum enim unigenitus filius Dei, et imago invisibilis Dei sit; necesse est per speciem atque naturam similis essentiae sit. Aut quomodo inter Filium atque Patrem natura discernitur generis indifferentis; cum in his, quae Patris sunt propria, subsistens Filius per naturam in se genitam consistat, gloriae scilicet, virtutis, potestatis, invisibilitatis, essentiae? Atque ita in his paribus divinitatis bonis intelligitur neque ille minor esse, cum filius sit; neque hic praestare, cum pater sit: cum patri filius et coimaginatus ad speciem sit, nec sit dissimilis in genere; quia diversitatem substantiae geniti ex substantia patris filii similitudo non recipit, et omnem in se divinitatis paternae, qualis et quanta forma est, invisibilis Dei filius et imago complectitur: et hoc vere est esse filium, paternae scilicet formae veritatem coimaginatae in se naturae perfecta similitudine retulisse.

IV. «Et si quis audiens hoc, *Quomodo enim Pater habet vitam in semetipso, sic et filio dedit vitam habere in semetipso* (Joan. V. 26); similem non dicat etiam juxta essentiam Filium Patri, testantem quod sic habet quemadmodum 469 dixit: anathema sit. Manifestum est enim, quod quae vita in Patre intelligitur, substantia significata; vita quoque Unigeniti, quae ex Patre generata est, essentia intellecta, *ita* similitudinem essentiae ad essentiam significat.»

16. Connectitur, tali confessione originis suae, indiscretae naturae perfecta nativitas. Quod enim in utroque vita est, id in utroque significatur essentia. Et in vita quae generatur ex vita, id est, essentia quae de essentia nascitur, dum non dissimilis nascitur, scilicet quia vita ex vita est, tenet in se originis suae indissimilem naturam; quia natae et gignentis essentiae, id est, vitae quae habetur et data est (*nempe* a Patre et data est Filio), similitudo non discrepet. Quod enim ex se Deus, cum ex naturae suae similitudine, genuit; non deseruit, in quo ingenita similitudo, naturalis proprietatem substantiae. Non enim aliud habet, quam dedit: et sicut vitam habens, ita habendam dedit vitam. Ac sic quod de essentia, tamquam vita ex vita, simile sui secundum essentiam nascitur, nullam diversitatem ac dissimilitudinem admittit nascentis et gignentis essentia.

V. «Si quis *condidit* vel *creavit me* (Prov. VIII, 22), et *genuit me* (Ibid. 25) ab eodem audiens, hoc *genuit me* non tam ex similitudine essentiae intelligat, sed idem esse dicat *genuit me*, et *condidit me*: quasi non dicens Filium de Deo perfectum ex duobus nominibus significatum filium (sed per duo nomina, hoc est, *condidit me*, et *genuit*, conditionem

tantummodo dicens, et nequaquam filium); sicut **470** tradidit Sapientia ex duobus pium intellectum: anathema sit.»

17. *Vox condidit me ex sequente genuit me intelligenda. Nativitatis et creationis discrimen.*---Dicentibus creaturam vel conditionem esse filium Dei, contrahitur ratione subjecta. Namque impietatis haereticorum hinc profana praesumptio est, quod legisse se dicant, *Dominus condidit vel creavit me*; id ipsum enim conditio vel creatio videtur intelligi: sed consequentem sententiam subtrahentes, ex qua intelligentiam prior sumit, ex prima arripiunt impietatis suae auctoritatem, ut creaturam dicant, quia Sapientia dixerit se creatam. Quae si creata est, quomodo potuit et nasci? quia nativitas omnis, quaecumque est, in naturam suam ex natura gignente consistit: creatio autem sumit exordium de creantis potestate, potente scilicet Creatore ex nihilo condere creaturam. Sapientia itaque, quae se dixit creatam, eadem in consequenti (**Scil v. 25, Sapientia cur creatam se dixerit**) se dixit et genitam: creationem referens ad parentis indemutabilem naturam, quae, extra humani partus speciem et consuetudinem, sine imminutione aliqua ac demutatione sui, creavit ex se ipsa quod genuit. Creantis enim opus non habet passionem, aut permixtionis, aut partus. Esse enim aliquando incipit, quod creatur ex nihilo. Et qui creat, efficit pro potestate quod condit: et est opus virtutis creatio, non naturae ex natura gignente nativitas. At vero nativitas, legitimae originis et genuinae naturae perfectus profectus est: ex natura enim generante naturam sumpsit genita natura. Sed quia Dei filius non corporalis partitudinis est genitus exemplo, sed ex **471** perfecto Deo perfectus Deus natus est; idcirco ait

creatam se esse Sapientia, omnem in generatione sua naturam passionis corporalis excludens.

18. *Creatam se simul et genitam dicens originis suae naturam quam apte explicet. Solam virtutis similitudinem Filio tribuentes damnantur.*---At vero ut ostenderet, non creationis in se, sed nativitatis esse naturam; subiecit et genitam, ut cum creatam se et genitam confiteretur, absolutam nativitatis suae intelligentiam praestaret: dum et indemutabilem Patris naturam in creatione significat, et legitimam ac propriam ex Deo patre genitae naturae suae ostendit esse substantiam. Atque ita perfectae nativitatis intelligentiam, creationis et generationis attulit sermo: cum alterum sine demutatione, alterum in proprietate naturae est. Fitque utrumque unum, et unum utrumque perfectum: dum et Filius, ex Deo ac sine demutatione Dei natus, sic ex Patre nascitur, ut creetur; et indemutabilis ex se ac naturalis Filio Pater sic Filium condit, ut generet. Haeresis ergo creaturam esse Dei filium profiteri ausa, damnatur: quia impiam creaturae ex nihilo opinionem, impassibili per eam divinitatis perfectione monstrata, consequens professio naturalis generationis exstinguat.

VI. «Et si quis in Filio, Patris similitudinem secundum essentiam quidem ipso Filio revelante per haec quae dicit: *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic et Filio dedit habere vitam in semetipso (Joan. V, 26)*; juxta efficaciam autem per ea quae docet: *Quae enim Pater facit, eadem et Filius similiter facit (Ibid., 19)*, solam secundum efficaciam similitudinem concedens, juxta essentiam vero, quod est principalissimum fidei nostrae, Filium fraudet: quasi semetipsum fraudans cognitione vitae perpetuae, quae est in Patre et Filio: anathema sit.»

19. *Virtutis similitudo non est nisi ex naturae similitudine. Vita essentia significatur.*---Conclusi haeretici Scripturarum auctoritatibus, hoc solum tribuere solent Filio, ut Patri tantum virtute similis sit, adimunt autem ei similitudinem naturae: stulti atque impii, non intelligentes non nisi ex naturae similitudine similitudinem esse virtutis. Neque enim aliquando inferior natura, superioris a se potiorisque naturae virtutem consequitur. Aut quid haec asserentes de omnipotente Deo patre profitebuntur, si virtuti suae virtus naturae inferioris aequatur? Non enim potest negari, quin Filius idem possit; cum dixerit: *Quaecumque facit Pater, eadem et Filius facit similiter (Joan. V, 19).* Sed similitudini virtutis naturae similitudo succedit, cum dicit: *Sicut habet Pater vitam in se, ita et Filio dedit vitam habere in semetipso (Ibid., 26).* In vita, naturae et essentiae significatio est: quae sicut habetur, ita data esse docetur ad habendum. Tenet ergo vitae similitudo virtutis similitudinem: similitudo enim virtutis non potest esse dissimilis naturae. Atque ita necesse est, ut essentiae similitudo virtutis similitudinem consequatur: quia sicut ea quae Pater facit, eadem et Filius facit: ita sicut habens vitam Pater, sic habendam Filio dedit vitam. Condemnatur ergo impiae professionis temeritas, quae virtutis similitudinem confitens, dissimilitudinem ausa sit praedicare naturae: cum principalis spei nostrae fides sit, indifferentem in Patre et Filio divinitatis substantiam confiteri.

VII.«Et si quis Patrem et Filium credere se promittens, Patrem dissimilis sibi essentiae patrem dicat, sed similis efficaciae; quasi profanas et novas voces contra essentiam

Filii loquens, et interimens vere Dei filium esse: anathema sit.»

20. *Haeretici dolose Patrem et Filium confitentes. Refelluntur Filium negantes a Patre alium ob similitudinem naturae.*--- Confusis permixtisque verbis veritatem frequentissime haeretici eludunt, et incautorum aures communium vocabulorum sono capiunt, Patrem et Filium solis nominibus, non etiam per veritatem naturalis et genuinae essentiae praedicantes: quia omnium creationum sciant dici Deum patrem, et sanctos quosque nuncupari meminerint Dei filios. Quo exemplo Patrem et Filium secundum communia universitatis nomina confitentur; ut Pater et Filius dicantur potius, quam sint. Dicuntur enim, non etiam sunt, si in his differentis essentiae discreta natura est: cum non possit paterni nominis veritas nisi ex naturae suae pro genie acquiri. Pater itaque non potest alienae a se ac dissimilis substantiae pater dici; quia nativitas perfecta non habeat dissidentem originalis substantiae diversitatem. Repudiatur ergo haec omnis impietas, quae Patrem non secundum naturam suam geniti ex se filii patrem loquatur. Neque enim per id pater dicetur Deus, si habeat virtuti atque efficaciae suae similem creationem; sed si genuerit non dissimilis atque alienae a se essentiae naturam: quia diversitatem paternae naturae nativitas naturalis non recipit. Atque ob id anathema sunt, qui **473** Patrem asserant dissimilis sibi naturae patrem esse: ut ex Deo aliud quam Deus natus sit, et putent essentiam Patris a se in Filio degenerasse gignendo. Perimunt enim, quantum in se est, ipsam illam innascibilem Patris et indemutabilem essentiam, qui ausi sunt ei in Unigeniti sui nativitate dissimilitudinem degeneratae essentiae naturalis ingerere.

VIII. «Et si quis intelligens similem secundum essentiam Filium ejus, cujus et filius intelligitur; eundem dicens Filium quem Patrem, aut partem Patris, aut per emanationem aut aliquam passionem, quemadmodum corporales filios, ab incorporali Patre incorporalem Filium subsistentem: anathema sit.»

21. Cavetur in omnibus adversum singularum per versitatum vitia, neque occasio fraudis admittitur. Plures enim haereticorum idcirco similem secundum divinitatem esse Patri Filium dicunt, ut per similitudinis proprietatem eundem Patrem esse quem Filium confirmet: quia indiscreta similitudo admittere videatur unici ac singularis occasionem. Quod enim non dissentit in genere, id videtur in unione manere naturae.

22. *Filius eo quod natus, nec ipse qui Pater, nec aliud quam Pater. Filium a Patre aliud volentes, ob distinctionem personae.*---Sed nativitas non admittit hanc fabulam; quia unio non habet nativitatem. Quod enim natum est, habet nativitatis suae patrem. Neque quia indiscreta est nascentis a gignente divinitas, ideo ipse est et generator et genitus; cum non possit nisi alius atque alius esse et generans et natus, neque rursum dissimilis esse possit natus et generans. Anathema ergo est, qui in Patre et Filio naturae similitudinem ad abolendam Filii personalem significantiam praedicabit: quia cum in nullo differat res a re per mutuam similitudinem; similitudo tamen ipsa, non recipiens unionem, Patrem et Filium per id, quod Filius indemutabilis similitudo Patris est, confitetur. Non enim aut pars est Filius Patris, ut unus dici possit et natus et generans. Neque emanatio est, ut continenti fluxu per corporalem et individuum procursum idem ipse

fluxus retentus in origine, ipsum sibi sit serie atque tractu cohaerenti origo quod fluxus. Sed perfecta nativitas est, et cum naturae similitudine manens: non conceptu et partu corporali corporaliter incohata, sed secundum ejusdem naturae similitudinem incorporealis **474** Filius ex incorporeali Patre subsistens.

IX. «Et si quis, propterea quod numquam Pater Filius intelligitur, et quod Filius numquam Pater intelligitur, alium dicens Filium praeter Patrem, propterea quod alius sit Pater, alius sit Filius, secundum quod dictum est, *Alius est qui testimonium perhibet mihi, qui me misit Pater* (**Joan., V, 32**): propter hanc piam in Ecclesia intelligendam proprietatem personae Patris et Filii, timens ne quando idem intelligatur Filius et Pater, similem non dicat etiam juxta essentiam Patri: anathema sit.»

23. *Quam caute duae haereses contra Dei filium peremptae.* --Dictum ad Apostolos Domini est: *Estote prudentes ut sunt serpentes, et simplices ut columbae* (**Matth., X, 16**). Per quod dissidentium a se animantium inesse nobis voluit naturam: sed ita, ut serpentinam prudentiam columbae simplicitas temperaret, et simplicitatem columbae prudentia serpentis instrueret; fieretque et simplex sapientia, et sapiens simplicitas: quod praeceptum in hujus fidei expositione servatum est. Namque cum superior, de qua locuti sumus, sententia id cavisset, ne, per similitudinem essentiae, personalis unio praedicaretur; neque ut naturae indifferentia perimeret Filii nativitatem; et unus ac solitarius nobis esset in sensu, quia alter ab altero non differret in genere: sed consequenti sententia illi prudentiae serpentis, cui configurari cum columbae simplicitate praecipimur, per

simplicem atque apostolicam prudentiam rursum occursum est; ne forte per id, quod personalis unio non reciperetur, quia alius sit Pater, alius et Filius, praedicatio iterum dissimilis naturae possit obrepere: ne cum alius est qui miserit, et alius est qui missus est (quia non unus est missus et mittens), discretæ ac dissimilis naturae existimarentur esse missus et mittens, cum diversae essentiae esse non possint natus et gignens. Retinetur itaque in Patre et Filio naturae indifferentis similitudo per essentiae nativitatem: non tamen damnum personae affert, ut unus sit missus et mittens, similitudo naturae. Neque rursum in personae proprietate, cum non possit ipse sibi unus et filius et Pater dici, aufertur similitudo naturae. Atque ita et nativitatis veritas ad similitudinem proficit essentiae, et similitudo essentiae non amittit nativitatis personalem veritatem. Neque rursum professio gignentis et geniti **475** similitudinem excludit essentiae; quia cum gignens et genitus unus esse non possit, non tamen diversae naturae sint natus et generans.

X. «Et si quis in aliquo tempore patrem Deum unigeniti filii intelligat, et non super tempora et super omnem humanam aestimationem unigenitum filium sine passione exstitisse: quasi praetergrediens evangelicam praedicationem, quae temporum quidem intercapedinem de Patre et Filio adspersa est, fideliter autem nos docuit, quod *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (**Joan., I, 1**): anathema sit.»

24. *Pater non intra tempora. Filium magis jam esse quam nasci docet Evangelium.*---Pia professio est, Patrem non intra tempora contineri: omnem enim intelligentiae sensum excedit intemporalis paterni nominis veritas. Etsi ipsa paterni

nominis, per quod impassibilis origo nascentis est, religiosa confessio est: non tamen tenetur in tempore; quia non potest aeternus et infinitus Deus pater intelligi temporalis, et secundum evangelicam praedicationem cognoscitur unigenitus Deus Verbum magis jam in principio apud Deum esse, quam nasci.

XI. «Et si quis seniore tempore Patrem dicat Filio ex se unigenito, juniorem autem Filium Patre : anathema sit.»

*25. Filius ut Patris imago, non est eo junior. Ex eo quod Deus semel pater, semper fuit pater, semper et Filius.*---Similitudo essentiae configurata in genere, indifferens quoque docetur in tempore: ne qui imago est Dei, qui Verbum est, qui Deus est apud Deum in principio, qui similis est Patri, interjecto inter se ac Patrem tempore, non perfectum in se habeat quod et imago est, et Verbum est, et Deus est. Si enim tempore junior praedicatur, amisit et imaginis et similitudinis veritatem: quia similitudo jam non sit, quae dissimilis reperiatur in tempore. Quia ipsum illud, quod Deus pater est, tempus aliquod non potest habere ne Pater sit: ex quo nec in Filio tempus potest esse ne filius sit. Atque ob id, nec Pater Filio senior, nec Filius Patre junior esse dicendus est: quia utriusque nominis veritas non potest esse sine altero.

**476** XII.«Et si quis intemporalem unigeniti filii de Patre substantiam ad innascibilem Dei essentiam referat, quasi Filium Patrem dicens: anathema sit.»

*26. Filius etsi intemporalis, non tamen innascibilis.* ---Dedissee superior definitio occasionem haereticis videbatur, cum tempus nativitatis Filii negaretur (quia nefas esset, si

Pater esset in tempore: in tempore autem esset, si Filius tempori subderetur): ut per hanc opportunitatem temporis abnegati, sub Filii nuncupatione, Pater, qui innascibilis esset, singularis atque unicus ipse sibi et pater et filius praedicaretur: quia ubi nascendi tempus excluditur, illic opinio videtur innascibilitatis admitti; ut natus non putetur, cujus nativitas non sit in tempore. Idcirco ne per hanc occasionem temporis abnegati, haeresis (Sabelliana) unionis irreperet; haec impietas damnatur, quae audeat intemporalem nativitatem ad unicam ac singularem innascibilis essentiae referre substantiam: cum aliud sit intemporalem esse, aliud sit esse non natum; quorum unum habet (licet extra tempus) nativitatem, aliud ipsum sibi, ad id quod est, solus atque idem auctor aeternus sit.

*27. Definitionum harum ratio. Expositio qualis ab Hilario adhibita. A quibus earum subscriptio extorta. Harum synopsis.*---Percucurrimus, charissimi Fratres, omnes Orientalium episcoporum editas fidei definitiones, quas adversum emergentem proxime haeresim, congregata intra se synodo condiderunt. Et nos, quantum potuimus, ad intelligentiae eorum sensum, expositionis nostrae sermonem coaptavimus, famulantes potius eorum dictis, quam dictorum alienorum auctores existimandi: quibus adversum novam et profanam impietatem, haec conscientiae suae et adeptae jam pridem doctrinae instituta decernunt, et eos, qui hanc apud Sirmium haeresim conscripserant, vel conscriptam susceperant, ignorationem confitentes ad subscriptionem decretorum talium coegerunt: ubi Filius Patris imago perfecta est: ubi sub indifferentis imaginis proprietate, per profanam fraudem Filius non aboletur, ut pater sit: ubi 477 imago Patris

Filius praedicatus per similitudinis veritatem, a substantia Patris, cujus imago est, substantiae diversitate non differt: ubi per habitam a Patre vitam et acceptam a Filio vitam, nihil differens in substantia, quae significatur in vita, habeat Pater, quam Filius accepit ad habendum: ubi non creatura est Filius genitus, sed a natura Patris indiscreta substantia est: ubi sicut inter Patrem et Filium indifferens virtus est, ita nullam inter se diversitatem patiatur essentia: ubi Pater, generando Filium, nihil ex se in eo degenerat diversitate naturae: ubi quia nihil differat in utroque similitudo naturae, proprietas tamen similitudinis personalium nominum respuat unionem, ne subsistens unus sit, qui et Pater dicatur et filius: ubi quia pie dicitur et Pater mittens, et Filius missus; in nullo tamen inter Patrem et Filium, id est, inter missum atque mittentem discernatur essentia: ubi non intra tempora paterni nominis veritas continetur: ubi Filius Patri non est posterior in tempore: ubi ultra tempus omne perfecta nativitas innascibilitatis in se non admittit errorem.

*28. Decreta quo tempore edita. Qua occasione, cur. Fides subinde aliae.*---Et haec quidem, Fratres carissimi, omnis quae edita est fidei doctrina, per paucos juxta universitatis modum Orientales, sub his ipsis prope diebus, quibus vos ingestam haeresim respuistis, emersit: cujus exponendae ea fuit ratio, quod unius substantiae **478** silentium decernebatur. Sed jam superioribus diversisque temporibus, multis his causis postulantibus, fides alias necesse fuerit conscribi, quae quales sint, ex ipsis intelligetur. Omnibus enim quae ab iis gesta sunt cognitae, facilius tum et plenius earum rerum, de quibus inter nos quaestio est, absolutionem religiosam et unitati congruam afferemus.

Expositio (*an. 341, edita*) ecclesiasticae fidei, quae exposita est in synodo habita per Encaenias Antiochenae ecclesiae consummatae. Exposuerunt qui adfuerunt episcopi nonaginta septem, cum in suspicionem venisset unus ex episcopis quod prava sentiret.

29. «Credimus consequenter evangelicae et apostolicae traditioni in unum Deum patrem omnipotentem, cunctorum quae sunt aedificatorem et factorem et provisorem, de quo omnia: et in unum Dominum Jesum Christum filium ipsius unigenitum, Deum per quem omnia, qui generatus est ex Patre, Deum de Deo, totum ex toto, unum ex uno, perfectum de perfecto, regem de rege, Dominum de Domino, verbum, sapientiam, vitam, lumen verum, viam veram, resurrectionem, pastorem, januam, inconvertibilem et immutabilem, divinitatis essentiaeque et virtutis et gloriae incommutabilem **479** imaginem, primum editum totius creaturae, qui semper fuit in principio apud Deum Verbum Deus, juxta quod dictum est in Evangelio, *Et Deus erat Verbum (Joan. I, 1)*, per quem omnia facta sunt, et in quo omnia constant: qui in novissimis diebus descendit desursum, et natus est ex virgine secundum Scripturas, et agnus factus est, mediator Dei et hominum, praedestinatus fidei nostrae, et dux vitae. Dixit quippe: *Non enim descendi de coelo, ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit (Joan. VI, 38)*. Qui passus est et resurrexit pro nobis tertia die, et adscendit in coelos, et sedet in dextera Patris, et iterum venturus est cum gloria judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum, qui in paraclesin et sanctificationem et consummationem credentibus datus est, juxta quod et Dominus Jesus Christus ordinavit discipulos dicens: *Pergite,*

*et docete universas gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti (Matth. XXVIII, 19):* manifeste utique Patris vere patris, certumque Filii vere filii, et Spiritus sancti vere spiritus sancti; hisque nominibus non simpliciter neque otiose propositis, sed significantibus diligenter propriam uniuscujusque nominatorum substantiam et ordinem et gloriam, ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam vero unum.

30. «Hanc ergo habentes fidem, et ab initio et usque in finem habituri in conspectu Dei et Christi, omnem haereticam et pravam sectam anathematizamus: et si quis praeter salubrem Scripturarum et rectam fidem docet, dicens aut tempus, aut spatium, aut saeculum, aut esse aut fuisse prius, quam generatus Filius: anathema sit. Et si quis Filium conditionem dicit, quemadmodum unum conditionum; aut nativitatem, sicut sunt nativitates; aut factionem, sicut sunt facturae, et non sicut divinae Scripturae tradiderunt singula quaeque, **480** quae superius dicta sunt; et si quis aliud docet, aut evangelizat praeter quam quod accepimus: anathema sit. Nos enim omnibus, quae divinis Scripturis tradita sunt a prophetis et ab apostolis, vere et cum timore et credimus et sequimur.»

31. *Fides haec quatenus suspecta.*---Minus forte expresse videtur de indifferenti similitudine Patris et Filii fides haec locuta esse, maxime cum de Patre et Filio et Spiritu sancto ita senserit significatam in nominibus *propriam uniuscujusque nominatorum substantiam et ordinem et gloriam, ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam vero unum.*

32. *Excusatur ex scopo concilii. Haeresis nova post Nicaenam synodum. Trinitatis substantiae tres qui apud Orientales recte dicantur.*---Et primum sciendum est, non adversum haeresim, quae dissimilis substantiae Patrem et Filium ausa est praedicare, in Antiochia fuisse conventum; sed adversus eam, quae post sanctam synodum Nicaenam in id proruperat, ut tria nomina Patri vellet adscribere, de qua suo loco tractabimus. Memini enim me in exordio sermonis patientiam et aequanimitatem legentium atque audientium usque ad absolutionem omnium dictorum meorum poposcisse; ne temerarius quisquam in me iudex ante cognitionem perfecti sermonis existeret. Volens igitur congregata sanctorum synodus impietatem eam perimere, quae veritatem Patris et Filii et Spiritus sancti nominum numero eluderet: ut non subsistente causa uniuscujusque nominis, triplex nuncupatio obtineret sub falsitate nominum unionem, et Pater solus atque unus idem atque ipse haberet et Spiritus sancti nomen et Filii: idcirco tres substantias esse dixerunt, subsistentium personas per *substantias* edocentes, non substantiam Patris et Filii diversitate dissimilis essentiae separantes. Quod autem dictum est: *Ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam vero unum*, non habet calumniam: quia connominato Spiritu, id est paracleto, consonantiae potius, quam essentiae **481** per similitudinem substantiae praedicari convenit unitatem.

33. *Hac formula eandem Patris ac Filii essentiam praedicari. Nativitatis et innascibilitatis discrimen. Filius immutabilis.*---Caeterum omnis superior sermo in nullo Patrem et Filium essentiae ac naturae diversitate discrevit. Ubi enim dicitur, *Deum de Deo, totum ex toto*; non ambigitur totum

Deum ex toto Deo natum. Nam et Dei de Deo natura non differt: et totus ex toto in iis est ipse, quibus Pater est. *Unus ex uno* passiones humani partus et conceptionis excludit: ut dum unus ex uno est, non aliunde, nec diversus, aut alius sit, qui est unus ex uno, perfectus a perfecto. Non differt praeter originis causam ab innascibilitate nativitas; cum perfectio utriusque non differat. *Rex de Rege*. Non admittit uno atque eodem nomine potestas connuncupata dissimilitudinem potestatis. *Dominum de Domino*. Dominatus quoque aequatur in Domino: nec recipit differentiam confessa in utroque sine diversitate dominatio. Illud vero, quod post multa alia subjectum est, *inconvertibilem et immutabilem, divinitatis et essentiae et virtutis et gloriae incommutabilem imaginem*, absolutum est. Nam ex Deo Deus, ex toto totus, ex uno unus, et ex perfecto perfectus, et ex rege rex, et ex Domino Dominus, cum in ea omni divinitatis gloria atque natura, in qua Pater permanet, natus quoque subsistat et Filius; etiam hoc ex paterna substantia habet, ne demutabilis fiat. Non enim in eo nascente, ea, de qua natus est, demutata natura est: sed indemutabilem essentiam natus obtinuit ex indemutabilis auctoritate naturae. Nam quamvis imago est, tamen incommutabilis est imago (non commutata in eo scilicet per dissimilitudinem paternae essentiae, ex qua est genitus, natura), quia in eo imago paternae essentiae nasceretur. Jam vero cum primus editus esse totius creaturae docetur, et ipse ille semper fuisse in principio apud Deum Verbum Deus dicitur; dum primus editur, natus fuisse ostenditur; dum semper fuit, nec tempore separatur a **482** Patre. Non ergo videri potest divisio substantiarum (*supple*, ab hac synodo) (quae nihil aliud studuit, quam ut per trium substantiarum nomen, triplicis vocabuli excluderet

unionem) ad separationem diversae in Filio et in Patre substantiae introducta: cum totius fidei expositio Patrem et Filium, innascibilem et unigenitum, nec tempore, nec nomine, nec essentia, nec dignitate, nec dominatione discernat. Dignum autem est conscientia communi etiam caeteras eorundem episcoporum Orientalium diversis et locis et temporibus conscriptas fides noscere, ut per plures confessiones sinceritas conscientiae possit intelligi.

## FIDES SECUNDUM ORIENTIS SYNODUM. (an. 347.)

Sancta synodus in Sardica congregata ex diversis provinciis Orientalium partium, Thebaida, Aegypto, Palaestina, Arabia, Phoenice, Syria Coele, Mesopotamia, Cilicia, Cappadocia, Ponto, Paphlagonia, Galatia, Bithynia, Hellesponto, Asia, Phrygiis duabus, Pisidia, Cycladum insularum, Pamphylia, Caria, Lydia, Europa, Thracia, Emimonto, Mysia, Pannoniis duabus, hanc exposuimus fidem.

34. «Credimus in unum Deum patrem omnipotentem, creatorem et factorem universorum, ex quo omnis paternitas in coelis et in terra nominatur. Credimus et in unigenitum ejus filium Dominum nostrum Jesum Christum, qui ante omnia saecula ex Patre genitus est, Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem facta sunt omnia quae in coelis et quae in terra, visibilia et invisibilia: qui est verbum, et sapientia, et virtus, et vita, et lumen verum: et qui in novissimis diebus propter nos incarnatus est, et natus ex sancta Virgine, qui crucifixus

est, et mortuus, et sepultus, et surrexit ex mortuis tertia die, et receptus in coelo est, et **483** sedet in dextera Patris, venturus judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera ejus; cujus regnum sine cessatione permanet in immensa saecula. Sedet enim in dextera Patris non solum in hoc saeculo, sed et in futuro. Credimus et in Spiritum sanctum, hoc est, paracletum, quem promittens Apostolis post reditum in coelos misit docere eos ac memorari omnia, per quem et sanctificantur sincere in eum credentium animae. Eos autem, qui dicunt de non exstantibus esse filium Dei, vel ex alia substantia, et non ex Deo, et quod erat aliquando tempus aut saeculum quando non erat, alienos novit sancta et catholica Ecclesia. Similiter et eos, qui dicunt tres esse deos; vel Christum non esse Deum et ante saecula, neque Christum, neque filium eum esse Dei; vel eum ipsum esse Patrem et Filium et sanctum Spiritum, vel innascibilem filium; vel quod neque consilio neque voluntate Pater genuerit Filium: anathematizat sancta et catholica Ecclesia.»

*35. Fides haec Filii originem aeternam statuit. Eamque ex Dei substantia.*---Brevibus expositio fidei hujus, sed absolutissimis usa est definitionibus. Nam condemnans eos, qui de non exstantibus esse Filium dicerent, originem ei non coeptam, sed manentem dedit. Ac ne haec origo ejus, ex qua natus est manens, alia potius quam Dei intelligeretur esse substantia; etiam eos blasphemus pronuntiat, qui ex alia aliqua substantia, et non ex Deo Filium natum esse loquerentur: atque ita cum non ex nihilo substitit, neque aliunde quam ex Deo quod est exstitit, non potest ambigi in his natus esse quae Dei sunt; quia neque de non exstantibus, neque alia quam de innascibili Patris et aeterna substantia unigenita Filii

generatur essentia. Respuit vero et intervalla temporum ac saeculorum: ut qui per naturam non differt, non possit separabilis esse per tempus.

*36. Deus non nisi unus est; quatenus dicantur plures. Fides superior unam Patris ac Filii substantiam praedicat.*---Ex omni autem parte, qua se circumagere sollicitudo potuit, haereticorum ingeniis aditus obstruitur, ne quid esse diversitatis praedicetur in Filio. Anathematizat namque eos, qui tres deos dicant: quia secundum **484** naturae veritatem, numerum nuncupationum substantia ista non recipit, nisi ut in hominibus atque Angelis solet, cum nomen tribuitur ex honore meritorum, naturae tamen inter eos et Deum differente substantia; et idcirco dii plures sunt. Caeterum in natura Dei Deus unus est; ita tamen, ut et Filius Deus sit, quia in eo natura non differens sit: et cum Deus ex Deo sit, non potest non uterque Deus esse, quorum per generis indifferentiam non discernatur essentia. Numerus autem nominis in nuncupatione respuitur; quia non est in naturae qualitate diversitas. Cum igitur anathema sit deos dicens, et anathema sit Filium Deum denegans; absolute ostenditur unius ad utrumque nominis unitatem de proprietate indifferentis esse substantiae: cum in confessione innascibilis Dei patris et unigeniti Dei filii, neutro a se dissimilitudine essentiae differente, uterque cum Deus sit, Deus tamen unus et credendus sit et praedicandus. Sollicita itaque multum diligentique cautela episcoporum fides munit naturae genitae et gignentis indifferentiam nominis unione confirmans.

*37. Non tamen fides solitarium Deum, Filium recte docet innascibilem. Qui ex voluntate nascatur.*---Tamen ne rursum unius Dei praedicatio unicam ac sine pro genie sua solitarii Dei

velit affirmare substantiam; statim hanc condemnat temeritatem, quae quia Deus unus est, unum ac solitarium Deum patrem, habentem in se nomen et patris et filii confiteretur: cum in generante Patre et nascente Filio Deus unus esset ob indifferentis ab invicem naturae substantiam praedicandus. Innascibilem quoque Filium sanctorum fides nescit: quia natura Filii nisi ex nativitate non exstat. Nativitatis autem in eo adeo perfecta natura est, ut qui ex substantia Dei natus est, etiam ex consilio ejus ac voluntate nascatur. Ex voluntate enim atque consilio, non ex corporalis passionis naturae, essentiae Dei de essentia Dei genitae absoluta perfectio est. Consequens autem est, ut eam nunc fidem retractemus, quae non olim cum Photinus episcopatu dejectus est, conscripta est.

### **485** *Exemplum fidei Sirmio ab Orientalibus contra Photinum scriptae* (ann. 351).

38. «Credimus in unum Deum patrem omnipotentem, creatorem et conditorem, ex quo omnis paternitas in coelo et in terris nominatur. Et in unicum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, qui ante omnia saecula ex Patre natus est, Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem facta sunt omnia in coelis et in terra, visibilia et invisibilia. Qui est verbum, et sapientia, et virtus, et vita, et lumen verum: qui in novissimis diebus propter nos incorporatus est, et natus de sancta Virgine, et crucifixus, et mortuus est, et sepultus: qui et surrexit ex mortuis tertia die, et adscendit in coelum, et sedet in dextera Patris, et venturus est in consummatione

saeculi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua: cujus regnum sine fine perseverans, permanet in perpetua saecula. Erit enim sedens in dextera Patris, non solum in hoc saeculo, verum etiam et in futuro. Et in Spiritum sanctum, id est, paracletum, quem promittens Apostolis, postea quam coelum adscendit, misit docere eos, et commonere omnia, per quem et sanctificantur credentium in eum sinceriter animae.

I. «Eos autem qui dicunt: De nullis exstantibus Filius, vel de altera substantia, et non ex Deo; et quod erat tempus vel saeculum quando non erat: alienos scit sancta et catholica Ecclesia.

II. «Si quis autem Patrem et Filium duos dicit deos: anathema sit.

III. «Et si quis, unum dicens Deum, Christum autem Deum ante saecula filium Dei obsecutum Patri in creatione omnium non confitetur: anathema sit.

IV. «Et si quis innascibilem Deum, vel partem ejus, de Maria natum esse audet **486** dicere: anathema sit.

V. «Et si quis secundum praescientiam vel praedestinationem a Maria dicit Filium esse, et non ante saecula ex Patre natum apud Deum esse, et per eum facta esse omnia: anathema sit.

VI. «Si quis substantiam Dei dilatari et contrahi dicit: anathema sit.

VII. «Si quis dilatatam substantiam Dei filium dicat facere; aut latitudinem substantiae ejus, sicuti sibi videtur, Filium nominet: anathema sit.

VIII. «Si quis insitum vel prolativum verbum Dei filium dicat: anathema sit.

IX. «Si quis hominem solum dicit de Maria Filium: anathema sit.

X. «Si quis Deum et hominem de Maria natum dicens, Deum innascibilem sic intelligit: anathema sit.

XI. «Si quis *Verbum caro factum est* (**Joan. I, 14**), audiens, Verbum in carnem translatum putet, vel demutationem sustinentem accepisse carnem dicit: anathema sit.

XII. «Si quis unicum filium Dei crucifixum audiens, dealitatem (θεότητα) ejus corruptionem vel passibilitatem (πάθος) aut demutationem aut deminutionem vel interfectionem sustinuisse dicat: anathema sit.

XIII. «Si quis, *Faciamus hominem* (**Gen. I, 26**), non Patrem ad Filium dixisse, sed ipsum ad semetipsum dicat Deum locutum: anathema sit.

XIV. «Si quis filium non dicat Abrahae visum (**Gen. XVIII**), sed Deum innascibilem, vel partem ejus: anathema sit.

XV. «Si quis cum Jacob non Filium quasi hominem colluctatum (**Gen. XXXII, 24**), sed Deum innascibilem, vel partem ejus dicat: anathema sit.

XVI. «Si quis, *Pluit Dominus a Domino* (**Gen. XIX, 24**), non de Filio et Patre intelligat, sed ipsum a se dicat pluisse: anathema sit. Pluit enim Dominus Filius a Domino Patre.

XVII. «Si quis Dominum et Dominum **487** Patrem et Filium (quia *Dominus a Domino [supple pluit]*), duos dicat deos: anathema sit. Non enim exaequamus vel comparamus Filium Patri, sed subjectum intelligimus. Neque enim descendit in Sodomam sine Patris voluntate; neque pluit ex se, sed a *Domino*, auctoritate scilicet Patris; nec sedet in dextera a semetipso, sed audit dicentem Patrem, *Sede ad dexteram meam* (**Psal. CIX, 1**).

XVIII. «Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum unam personam dicat: anathema sit.

XIX. «Si quis Spiritum sanctum paracletum dicens, innascibilem Deum dicat: anathema sit.

XX. «Si quis, sicuti docuit nos Dominus, non alium dicat Paracletum a Filio; dixit enim: *Et alterum paracletum mittet vobis Pater, quem rogabo ego* (**Joan. XIV, 16**): anathema sit.

XXI. «Si quis Spiritum sanctum partem dicat Patris vel Filii: anathema sit.

XXII. «Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres dicat deos: anathema sit.

XXIII. «Si quis, quod dictum est: *Ego Deus primus, et ego Deus novissimus, et praeter me non est Deus* (**Esai. XLIV, 6**), ad destructionem idolorum dictum et eorum qui non sunt dii,

in destructionem unigeniti ante saecula Dei judaice intelligat: anathema sit.

XXIV. «Si quis voluntate Dei, tamquam unum aliquid de creatura, factum dicat Filium: anathema sit.

XXV. «Si quis nolente Patre natum dicat Filium: anathema sit. Non enim nolente Patre coactus Pater, vel naturali necessitate ductus, cum nollet genuit Filium: sed mox voluit, sine tempore et impassibiliter ex se eum genitum demonstravit.

XXVI. «Si quis innascibilem et sine initio dicat Filium, tamquam duo sine principio et duo innascibilia et duo innata dicens: duos faciat deos: anathema sit. Caput enim, quod est principium omnium, Filius; caput autem, quod est principium Christi, Deus: **488** ita enim ad unum qui est sine principio omnium principium, per Filium universa referimus.

XXVII. «Et iterum confirmantes Christianismi intellectum, dicimus, quoniam si quis Christum Deum filium Dei ante saecula subsistentem et ministrantem Patri ad omnium perfectionem non dicat: sed ex quo de Maria natus est, ex eo et Christum et filium nominatum esse, et initium accepisse ut sit Deus, dicat: anathema sit .»

39. *Photini fraus multiplex retunditur. Filius a Patre nec substantia differt nec tempore.*---Necessitas et tempus admonuit eos, qui tum convenerant, per multiplices quaestiones latius ac diffusius expositionem fidei ordinare; quia multis et occultis cuniculis in catholicam domum ea, quae per Photinum renovabatur, haeresis tentaret irrepere: ut per singula genera intemeratae et illaesae fidei, unicuique

generi haereticae ac furtivae fraudulentiae contraheretur; essentque tot fidei absolutiones, quotidem essent quaesitae perfidiae occasiones. Ac primum post generalem illam atque indubitata sacramentorum expositionem, hinc exponendae fidei adversum haereticos coepit exordium.

I. «Eos autem qui dicunt: De nullis exstantibus Filius, vel de altera substantia et non ex Deo; et quod erat tempus vel saeculum quando non erat: alienos scit sancta et catholica Ecclesia.»

40. Quis hic ambiguitatis locus? aut quid ex sinceræ fidei conscientia reliquum est? Non est de non exstantibus: ut ei exstans origo sit. Non est exstans ei ad originem substantia aliqua alia, nisi sola quæ Dei est: ut in eo nihil aliud natum esse possit, quam omne quod Dei sit; quia non ex nihilo exstans, aliunde non subsistit. Non differt in tempore: ut cum Patre sit intemporalis et Filius. Inseparabilia itaque inter innascibilem Patrem et unigenitum Filium cuncta sunt, quos in tempore pares ipsa illa unius tantum paternæ existentis, ex qua nativitas sumitur, indifferentia in nullo discernat essentiae.

**489** II. «Si quis autem Patrem et Filium duos dicit deos: anathema sit.

III. Et si quis unum dicens Deum, Christum autem Deum ante saecula filium Dei obsecutum Patri in creatione omnium non confitetur: anathema sit.»

41. *Ut essentiae nomine, ita sunt unum essentiae genere.* --- Rerum nobis absolutam intelligentiam ipsa illa nominis religiosa professio tribuit. Cum enim in damnatione sit,

Patrem et Filium duos deos dicere; et rursum anathema sit, Filium Deum negare: substantiae diversae alterius ab altera opinio in praedicandis diis duobus excluditur. Non enim est alia, praeter illam Dei patris ex qua Dei filius Deus intemporalis est natus, essentia. Nam cum necessario Deum patrem confitemur, et absolute Christum Dei filium Deum praedicamus, et inter haec duum deorum sit irreligiosa confessio: non possunt, secundum naturae indifferentiam et nomen indifferens, non unum esse in essentiae genere, quorum essentiae nomen non licet esse nisi unum.

IV. «Si quis innascibilem Deum, vel partem ejus, de Maria natum esse audet dicere: anathema sit.»

*42. Filii et Patris non una persona. Contra eos qui asserunt Filium ante Mariam non esse nisi per praedestinationem. ---* Ne quod nuncupatae essentiae in Patre et Filio, per indissimilem naturam, nomen unum est, occasionem haereticis praestaret, ut innascibilem Deum, vel partem ejus, nasci de Maria praedicarent; occursum est salutaris definitione sententiae, ut anathema esset hoc confitens. Non enim religiosa unitas nominis, ex indifferentis naturae essentia constituta, personam genitae ademit essentiae, ut unici ac singularis Dei substantia per unionem nominis intelligatur: cum utriusque essentiae nomen unum, id est, Deus unus, ob indiscretae in utroque naturae indissimilem substantiam praedicetur.

V. «Si quis secundum praescientiam et praedestinationem ante Mariam dicit Filium esse, non ante saecula ex Patre natum apud Deum esse, et per eum facta esse omnia: anathema sit.»

43. Deum omnium nostrum Dei filium, ante quam corporeus nascitur, negaturi tamen secundum praescientiam et praedestinationem, non secundum naturae subsistentis essentiam, fuisse confirmant: id est, ut per praescientiam Patris, quia eum praedestinavit ut esset aliquando, scilicet gignendus ex virgine, nuntiatus nobis fuerit potius, quam ante saecula in naturae divinae substantia natus exstiterit: utque omnia, quae ipse in prophetis de corporationis suae ac passionis sacramentis locutus est, ipsa illa secundum praescientiam **490** de eo a Patre sint dicta. Itaque doctrinae hujus perversitas condemnatur: ut cognitus nobis unigenitus Dei filius, natus potius ex Patre ante saecula, et ipsa saecula cum creaturis omnibus condens, quam praedestinatus sit esse gignendus.

VI. «Si quis substantiam Dei dilatari et contrahi dicit: anathema sit.»

44. *Dilatatio et contractio in Deum non cadunt. Nec Filius est divinae substantiae dilatatio.*---Contrahi et dilatari, corporalis est passio: Deus autem, qui spiritus est, et spirat ubi vult, non se per demutationem substantiae aut dilatat, aut contrahit. Extra corporalis enim naturae necessitatem liber manens, quod vult, et cum vult, et ubi vult, id praestat ex sese. Impium ergo est substantiae demutationem libertati tantae virtutis adscribere.

VII. «Si quis dilatatam substantiam Dei Filium dicat facere, aut latitudinem substantiae ejus Filium nominet: anathema sit.»

45. Superior sententia, etsi indemutabilem Deum docere voluerit, ad hanc se tamen sequentem haeresim praeparavit. Quidam enim ausi sunt innascibilem Deum usque ad sanctam Virginem substantiae dilatatione protendere (**Vid. lib. I de Trinit. n. 16 et lib. X, n. 50**): ut latitudo deducta quodam naturae suae tractu assumensque hominem filius nuncuparetur; neque Filius ante saecula perfectus Deus natus, idem postea et homo natus sit. Totum hoc itaque catholica fides damnat, in quo et demutabilis Pater dicitur, et natus Filius abnegatur.

VIII. «Si quis insitum et prolativum verbum Dei filium dicat: anathema sit.»

46. *Haeretici quo sensu filium Dei verbum praedicent. Filius de Maria Deus et homo.*---Haeretici perimentes, quantum in ipsis est, Dei filium, verbum esse tantum confitentur, prodeuntem scilicet loquentis ore sermonem, et insubstantivae vocis incorporalem sonum: ut Deo patri istius modi sit verbum Filius, cujusmodi per insitam nobis loquendi naturam verbum omne profertur in vocem. Fraus ergo haec omnis in damnatione est: quae Deum Verbum, quod in principio apud Deum erat, tanquam verbum esse insitae ac prolatae vocis affirmet.

IX. «Si quis hominem solum dicat de Maria Filium: anathema sit.»

Filium Dei de Maria non praedicamus, nisi et hominem et Deum praedicemus. Sed ne id, quod Deum et hominem praedicamus, fraudis habeat occasionem, continuo subiecit.

X. «Si quis Deum et hominem de Maria natum dicens, Deum innascibilem sic intelligit: anathema sit.»

47. *Filius sola nativitate a Patre discernitur. Carnem assumens non demutatus est.*---Conservatur substantiae et nomen et **491** virtus. Cum enim in anathemate sit, qui ex Maria Dei filium hominem sine Deo dixerit; et in eodem iudicio sit, qui in homine innascibilem Deum dixerit: non Deus is, qui in homine est, non esse Deus dicitur; sed Deus innascibilis abnegatur, Patre a Filio non naturae nomine, quia nec diversitate substantiae, sed sola innascibilitatis auctoritate discreto.

XI. «Si quis *Verbum caro factum est* audiens, Verbum in carnem translatum putet, vel demutationem sustinentem accepisse carnem dicat: anathema sit.»

48. *Filio Dei crucifixo corruptionem non est perpessa deitas.*---Conservatur dignitas divinitatis: ut in eo, quod Verbum caro factum est, dum Verbum caro fit, non amiserit per carnem quod erat Verbum, neque translatum in carnem sit, ut Verbum esse desineret; sed Verbum caro factum est, ut caro potius hoc inciperet esse quod Verbum. Alioquin unde carni in operibus virtutes, in monte gloriam, in cogitationibus humanorum cordium scientiam, in passione securitatem, in morte vitam? Sed demutationem Deus nesciens, nihil ex substantiae suae bonis caro factus amisit.

XII. «Si quis unicum Filium Dei crucifixum audiens, dealitatem ejus corruptionem vel passibilitatem aut demutationem vel deminutionem vel interfectionem sustinuisse dicat: anathema sit.»

49. *Passibilitas et passio quid. Filium patribus visum esse.*--- Absolute ostenditur, cur Verbum, licet caro factum sit, non tamen translatum fuerit in carnem. Cum enim haec passionum genera infirmitatem carnis afficiant, Deus tamen Verbum caro factus non potuit a se demutabilis esse patiando. Non enim id ipsum est, pati et demutari: quia omnem carnem passio cujusque generis demutet sensu, dolore, tolerantia. Verbum autem, quod caro factum est, licet se passioni subdiderit; **492** non tamen demutatum est passibilitate patiendi. Nam pati potuit, et passibile esse non potuit: quia passibilitas naturae infirmis significatio est; passio autem est eorum quae sint illata perpassio: quae quia indemutabilis Deus est, cum tamen Verbum caro factum sit, habuerunt in eo passionis materiam sine passibilitatis infirmitate. Manet itaque indemutabilis etiam in passione natura; quia auctori suo indifferens ex impassibilis essentiae nata substantia est.

XIII. «Si quis, *Faciamus hominem* (**Gen. I, 26**), non Patrem ad Filium dixisse, sed ipsum ad semetipsum dicat Deum locutum: anathema sit.»

XIV. «Si quis Filium non dicat Abrahae visum (**Gen. XVII, 1**), sed Deum innascibilem vel partem ejus: anathema sit.»

XV. «Si quis cum Jacob non Filium, quasi hominem colluctatum (**Gen. XXXII, 26**), sed Deum innascibilem vel partem ejus dicat: anathema sit.»

XVI. «Si quis, *Pluit Dominus a Domino* (**Gen. XIX, 4**), non de Filio et Patre intelligat, sed ipsum a se pluisse dicat: anathema sit. Pluit enim Dominus Filius a Domino Patre.»

50. *Photini sententia.*---Haec quia Photinus, adversus quem tum conventum erat, negabat, inserenda fidei fuerunt: ne quis auderet non ante Dei filium quam virginis filium praedicare, et superiora omnia, quae propria Dei filio sunt, stultissima haereticae insaniae perversitate Deo innascibili coaptaret; et dum haec ad Patrem referret, Filio substantiam denegaret. Quae quia absoluta sunt, necessitatem nobis interpretandi non reliquerunt.

XVII. «Si quis Dominum et Dominum Patrem et Filium (quia *Dominus a Domino*), duos dicat deos: anathema sit. Non enim exaequamus vel comparamus Filium Patri, sed subjectum intelligimus. Neque **493** enim descendit in Sodomam sine Patris voluntate; neque pluit ex sese, sed *a Domino*, auctoritate scilicet Patris; nec sedet in dextera a semetipso, sed audit dicentem Patrem, *Sede ad dexteram meam* (Ps. CIX, 1).»

51. *Definitio haec a suspicione liberatur. Filius quatenus Patri non aequandus, manente naturae aequalitate.* ---Et superiora et consequentia suspicionem, si qua esse in his dictis videbitur, penitus excludunt, ne diversitas dissimilium deitatum in Domino et Domino praedicetur. Et in eo non comparatur, quia duos deos dici impium sit: non autem idcirco non comparatur vel exaequatur Filius Patri, ne Deus ipse non esse credatur. Cum enim anathema sit Christum Deum denegans, non potest idcirco profanum videri, duos deos connominari, ne et Christus Deus praedicetur; cum per essentiae naturalis proprietatem idcirco Deus unus est, quia ex innascibili Deo patre, qui unus est Deus, unigenitus filius Deus natus, non aliunde quam ex Deo habeat esse quod Deus est: et indifferenti ejus qui genitus est ab eo qui genuit

essentia, non potest non indifferentis unum nomen esse naturae. Et vel in eo quidem maxime non comparatur nec coaequatur Filius Patri, dum subditus per obedientiae obsequelam est, dum pluit Dominus a Domino, ne a se ipse secundum Photinum aut Sabellium pluerit, ut Dominus a Domino; dum ad dexteram Dei tum consedit, cum sibi ut consideret dictum sit; dum mittitur, dum accipit, dum in omnibus voluntati ejus qui se misit obsequitur. Sed pietatis subjectio non est essentiae diminutio, nec religionis officium degenerem efficit naturam: cum per id, quod cum et innascibilis pater Deus est, et unigenitus filius Dei Deus est, Deus tamen unus sit; et subjectio filii doceatur et dignitas, dum et ipsi illi nomini Filius nuncupandus subjicitur, quod cum Dei patris sit, tamen sibi ex natura sit nomen. Habens nomen, sed ejus cujus et filius est, fit Patri et obsequio subjectus et nomine; ita tamen, ut subjectio nominis proprietatem naturalis atque indifferentis testetur essentiae.

**494 XVIII.** «Si quis Patrem et Filium unam personam dicit: anathema sit.»

*52. Pater et Filius non una persona.*---Non habet necessitatem contradicendi sibi absoluta perversitas: et tamen stultus quorundam furor in id prorupit, ut personam unam duum nominum ausus sit praedicare.

**XIX.** «Si quis Spiritum sanctum paracletum dicens, innascibilem Deum dicat: anathema sit.»

*53. Spiritus sanctus non innascibilis Deus. Alius est a Filio.*--  
-Adjectio nunc Paracleti, anathemati obnoxiam facit innascibilis in eo Dei praedicationem. Impiissimum enim est,

innascibilem Deum eum dici, qui ad consolationem nostram est missus a Filio.

XX. «Si quis, sicuti docuit nos Dominus, non alium dicat Paracletum a Filio; dixit enim: *Et alterum Paracletum mittet vobis Pater, quem rogabo ego*: anathema sit.»

54. *Cur dicatur mitti a Patre.*---A Filio Paracletum missum meminimus, et in principio hoc fides ipsa exposuit. Sed quia frequenter Filius per indifferentis natutae virtutem opera sua opera Patris esse dixit, dicens: *Ego opera Patris mei facio* (**Joan. X, 37**), missurus quoque Paracletum, sicuti frequenter spopondit, interdum eum et mittendum dixit a Patre, dum omne quod ageret, pie referre est solitus ad Patrem. Ex quo haeretici occasionem frequenter arripiunt, ut ipsum esse Filium Paracletum dicant: cum in eo, quod alium Paracletum mittendum a Patre sit precaturus, differentiam missi rogantisque significet.

XXI. «Si quis Spiritum sanctum partem dicat Patris vel Filii: anathema sit.»

55. *Non est pars Patris aut Filii.*---Stultitia haeretici furoris haec coegit in scripta referre, non quaestio. Nam cum Spiritus sancti nomen habeat suam significationem, et Spiritus sanctus paracletus habeat substantiae suae et officium et ordinem, et cum ubique indemutabilis Pater et Filius praedicetur: quomodo pars esse aut Patris aut Filii Spiritus sanctus asseritur? Sed quia sicut inter caetera insaniarum genera, etiam hoc quoque proferri ab impiis solet; idcirco a sanctis debuit improbari.

495 XXII. «Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres dicit deos: anathema sit.»

56. *Dii tres negantur.*---Duum deorum professio cum irreligiosa sit, quia nusquam nisi unum Deum praedicatum meminerimus et praedicemus: quanto magis trium deorum in Patre et Filio et Spiritu sancto nuncupatio damnabilis est? Quod tamen quia haeretici dicunt, recte catholici condemnant.

XXIII. «Si quis quod dictum est, *Ego Deus primus, et ego Deus novissimus, et praeter me non est Deus (Esai. XLIV, 6)*, ad destructionem idolorum dictum et eorum qui non sunt dii, in destructionem unigeniti ante saecula Dei judaice dictum intelligat: anathema sit.»

57. *Illud, non est Deus praeter me, Filium non negat Deum.*--  
-Deorum numerositate damnata, et Deo tantum uno praedicato, negari Deus filius Dei non potest. Verum naturae istud praestat genuina proprietas, ut nomen, quod negatur ad numerum, debeatur essentiae; et id, quod *non est Deus praeter me*, non possit Filio auferre quod Deus est: quia Deus alius, praeter quam qui est ex Deo, nullus est. Et per hanc vocem Dei patris non potest non Deus esse, qui ex se indifferenti ad naturam suam est natus essentia. Quod idcirco Judaei ad unionem Dei referunt, quia unigenitum Deum nesciunt. Sed nos cum duos deos negamus, diversitatem in Patre et Filio naturalis abominamur essentiae: quia id, quod *non est Deus praeter me*, impiam de falsis diis perimit opinionem. Cum vero unum Deum confitentes, Filium quoque Deum dicimus; nihil diversum per substantiam in utroque sub uno nomine praedicamus.

XXIV. «Si quis voluntate Dei tamquam unum aliquid de creatura Filium factum dicat: anathema sit.»

58. *Filius ex Dei substantia, non ut creaturae ex voluntate.* --Omnibus creaturis substantiam voluntas Dei attulit: sed naturam Filio dedit ex impassibili ac non nata substantia perfecta nativitas. Talia enim cuncta creata sunt, qualia esse Deus voluit: Filius autem natus ex Deo talis substitit, qualis et Deus est. Nec dissimilem sui edidit natura naturam: sed ex substantia Dei genitus naturae secundum originem attulit, non secundum creaturas, voluntatis essentiam.

XXV. «Si quis, nolente Patre, natum dicat Filium: anathema sit. Non enim nolente patre coactus Pater, vel naturali necessitate ductus, **496** cum nollet genuit Filium; sed mox voluit, sine tempore et impassibiliter ex se eum unigenitum demonstravit.»

59. *Non tamen ex invito Patre Filius.* ---Cum non ex voluntate, ut caetera, Filius subsistere doceretur, ne secundum voluntatem tantum, non etiam secundum naturam haberet essentiam; data haereticis occasio videbatur, ut necessitatem Deo patri gignendi ex se Filii adscriberent, tamquam naturae lege cogente invitatus ediderit. Sed haec passionum non est in Deo patre conditio: cum inenarrabili et perfecta nativitate Filii, nec voluntas sola genuit Filium, nec demutata aut coacta imperio naturalis legis essentia est. Nec ad gignendum quaesita substantia est, nec gignentis in genito diversa natura est, nec in tempore paterni nominis solitudo: sed ante tempora omnia Pater ex naturae suae essentia, impassibiliter volens, Filio dedit naturalis nativitatis essentiam.

XXVI. «Si quis innascibilem et sine initio dicat Filium; tamquam duo sine principio et duo innascibilia et duo innata dicens, duos faciat deos: anathema sit. Caput enim, quod est principium omnium, Filius: caput autem, quod est principium Christi, Deus; sic enim ad unum ininitiabilem, omnium initium, per Filium universa referimus.»

60. *Filium innascibilem unitas Dei non patitur.*---Filium innascibilem confiteri, impiissimum est. Jam enim non erit Deus unus: quia Deum unum praedicari natura unius innascibilis Dei exigit. Cum ergo unus Deus sit, duo innascibiles esse non possunt: cum idcirco Deus unus sit (cum et pater Deus sit, et filius Dei Deus sit), quia innascibilitas sola penes unum sit. Filius autem idcirco Deus, quia ex innascibili essentia natus exsistat. Respuit ergo innascibilem Filium praedicari fides sancta; ut per unum innascibilem Deum, unum Deum praedicet: ut naturam unigenitam, ex innascibili genitam essentia, in uno innascibilis Dei nomine complectatur. Caput enim omnium Filius est, sed caput Filii Deus est. Et ad unum Deum omnia hoc gradu atque hac confessione referuntur: cum ab eo sumant universa principium, cui ipse principium sit (*scil.* Deus pater).

XXVII. «Et iterum confirmantes Christianismi inintellectum, dicimus, Quoniam si quis Christum Deum, filium Dei ante saecula 497 subsistentem, et ministrantem Patri ad omnium perfectionem non dicat; sed ex quo de Maria natus est, ex eo et Christum et filium nominatum esse, et initium accepisse ut sit Deus dicat: anathema sit.»

61. *Photini haeresis. Fidei nostrae principale.*---Concludi damnatio ejus haeresis, propter quam conventum erat,

expositione totius fidei cui adversabatur, oportuit: quae initium Dei filii ex partu Virginis mentiebatur. Hoc enim fidei nostrae secundum evangelicam et apostolicam doctrinam principale est, Dominum nostrum Jesum Christum Deum et Dei filium a Patre nec honoris confessione, nec virtutis potestate, nec substantiae diversitate, nec intervallo temporis separari.

62. *Difficultas de Deo paucis loquendi.*---Multifarie, ut intelligitur, episcoporum consiliis atque sententiis quaesita veritas est, et intelligentiae ratio exposita est per singulas scriptae fidei professiones: singulis quibusque generibus impiae praedicationis extinctis. Non enim infinitus et immensus Deus brevibus humani sermonis eloquiis vel intelligi potuit, vel ostendi. Fallit enim plerumque et audientes et docentes brevitatis verborum: et compendio sermonum aut non intelligi potest quod requiritur, aut etiam corrumpitur quod significatum magis, quam enarratum, rationis absolute non constat. Et idcirco episcopi intelligentiae sensu loquentes, ob difficultatem naturalis intelligentiae, et plurimis definitionibus et copiosioribus verbis usi sunt ad docendum: ut et sensum audientium distinctione editae per multa veritatis imbuerent, et de divinis rebus nihil aliud periculosum aut obscurum in hac multimoda plurium sententiarum absolute loquerentur.

63. *Fides in Oriente. Frequenter exposita; in paucis sana. Osius. Fidei coactae subscriptiones. Occidentales scriptas fides nesciunt.*---Nihil autem mirum videri vobis debet, Fratres charissimi, quod tam frequenter **498** exponi fides coeptae sunt: necessitatem hanc furor haereticus imponit. Nam tantum Ecclesiarum Orientalium periculum est, ut rarum

sit hujus fidei (quae qualis sit, vos judicate) aut sacerdotes aut populum inveniri. Male enim per quosdam impietati auctoritas data est: et exiliis episcoporum, quorum causam non ignoratis, vires auctae sunt profanorum. Non peregrina loquor, neque ignorata scribo: audiui ac vidi vitia praesentium; non laicorum, sed episcoporum. Nam absque episcopo Eleusio et paucis cum eo, ex majori parte Asianae decem provinciae, intra quas consisto, vere Deum nesciunt. Atque utinam penitus nescirent; cum procliviore enim venia ignorarent, quam obtrecent. Sed horum episcoporum dolor se intra silentium non continens, unitatem fidei hujus quaerit, quam jam pridem per alios amisit. Nam illa in primo collatae expositionis fides hanc habuit necessitatem: quia apud Sirmium per immemorem gestorum suorum dictorumque Osum novae et tamen suppuratae jam diu impietatis doctrina proruperat. Sed de eo nil loquor, qui idcirco est reservatus, ne iudicio humano ignoraretur qualis ante vixisset. Ubique autem scandala, ubique schismata, ubique perfidiae sunt. Hinc illud est, ut ad professionem subscribendae fidei aliqui eorum, qui ante aliud scripserant, cogerentur. Nec queror de patientissimis viris Orientalibus episcopis, quibus suffecit post blasphemiae voluntatem coactae saltem fidei professio: gratulandum enim videtur in tanta blasphemantium episcoporum haeretica pertinacia, aliquem ex his suscipi poenitentem. Sed inter haec, o beatos vos in Domino et gloriosos, qui perfectam atque apostolicam fidem conscientiae **499** professione retinentes, conscriptas fides huc usque nescitis! Non enim eguistis littera, qui spiritu abundabatis. Neque officium manus ad scribendum desiderastis, qui quod corde a vobis credebatur, ore ad salutem profitebamini. Nec necessarium habuistis episcopi legere,

quod regenerati neophyti tenebatis. Sed necessitas consuetudinem intulit, exponi fides, et expositis subscribi. Ubi enim sensus conscientiae periclitatur, illic littera postulatur. Nec sane scribi impedit, quod salutare est confiteri.

64. *Hilarii fides de Patre et Filio.*---Confitemur sane in sancti Spiritus dono semper innocentes, et scribimus volentes, non deos duos, sed Deum unum: neque per id non et Deum Dei filium; est enim ex Deo Deus. Non innascibiles duos, quia auctoritate innascibilitatis Deus unus est: neque per id non et Unigenitus Deus est; namque origo sua innascibilis substantia est. Non unum subsistentem, sed substantiam non differentem. Non unum in dissimilibus naturis Dei nomen, sed unius nominis atque naturae indissimilem essentiam. Non praestantem quemquam cuiquam genere substantiae, sed subjectum alterum alteri nativitate naturae. Patrem in eo majorem esse quod pater est, Filium in eo non minorem esse quod filius est. Significationem interesse, non interesse naturam. Patrem non intra tempora confiteri, sed cointemporalem Patri Filium non negare. Patrem in Filio praedicare, quia nihil in se habeat Filius a Patre dissimile: Filium in Patre confiteri, quia non est aliunde quod filius est. Mutuam sibi ac similem invicem naturam non nescire, quia par sit: quod unus sit non existimare, quia unum sunt: unum eos sic per indissimilis naturae indifferentiam praedicare, ne unus sit.

65. *Hilario desunt verba, non sensus.*---Exposui, Charissimi, quantum humani sermonis consuetudo patiebatur, et Dominus mihi semper ut ipse scit a me oratus indulset, communis fidei conscientiam. Et si quid minus, immo quia minus ac prope

nihil dictum est, mementote non sensum mihi, sed verba deesse. Arguam forte in eo naturam meam, non tamen arguam voluntatem: et ignosco naturae, si loqui de Deo quod vult non potest, cujus sufficiat ad salutem, credidisse quae Dei sunt.

66. *Transit ad alteram libelli partem. Ante finem ne judicetur.*---Nunc quia fides mea atque vestra, quantum mihi conscius sum, apud Deum **500** non periclitatur; et ostendi vobis, sicut voluistis, quae ante expositae fides essent ab Orientalibus episcopis, sed paucis (repetam enim, quia secundum numerum Ecclesiarum Orientalium, episcoporum paucorum fides ista est); ipse quoque, quid de divinis rebus secundum doctrinam apostolicam sentirem, professus sum: reliquum est, ut quae errorem nobis ex simplicitatis securitate afferunt, cognoscatis sine suspitione aliqua; quia jam nec relictum est audiendi. Et quamquam jam non verear de me judicari secundum expositionem totius fidei; tamen patimini, ut velim de me adhuc, nisi absolutis omnibus, judicari.

67. *Homousion quando recte praedicetur.*---Multi ex nobis, Fratres charissimi, ita unam substantiam Patris et Filii praedicant, ut videri possint non magis id pie quam impie praedicare: habet enim hoc verbum in se et fidei conscientiam, et fraudem paratam. Nam si secundum naturae proprietatem ac similitudinem, ut similitudo non speciem solam afferat, sed genus teneat; religiose unam substantiam praedicamus, dummodo unam substantiam proprietatis similitudinem intelligamus, ut quod unum sunt, non singularem significet, sed aequales. Aequalitatem dico, id est, indifferentiam similitudinis, ut similitudo habeatur aequalitas; aequalitas vero unum idcirco dicatur esse, quia par si; unum autem, in

quo par significatur, non ad unicum vendicetur. Una igitur substantia, si non personam subsistentem perimat, nec unam substantiam partitam in duos dividat, religiose praedicabitur: quae ex nativitatis proprietate, et ex naturae similitudine ita indifferens sit, ut una dicatur.

68. *Vocis ejusdem triplex sensus pravus.*---At vero si idcirco unius substantiae Pater et Filius dicatur, ut hic subsistens, sub significatione licet duum nominum, unus ac solus sit: confessum nomine Filium conscientia non tenemus, si unam substantiam confitentes ipsum sibi unicum ac singularem et Patrem esse dicimus et Filium. Quin etiam et hujus statim erroris occurrit occasio, ut divisus a sese Pater intelligatur, et partem exsecuisse quae esset sibi filius. Id enim haeretici unam substantiam praedicantes contendunt: et his multum piae confessionis nostrae sermo blanditur, ut dum hoc verbum indefinita brevitate dubium est, proficiat ad errorem. Est praeterea error hic **501** tertius, ut cum unius substantiae Pater et Filius esse dicatur, significari existimetur substantia prior, quam inter se duo pares habeant: ac sic tres res sermo significet, substantiam unam, et duos unius substantiae velut cohaeredes. Ut enim cohaeredes duo sunt, et haereditas anterior est cujus duo sunt cohaeredes: ita unius substantiae anterioris duo pares possunt videri esse consortes. Atquin ita una substantia Patris et Filii praedicata, aut unum qui duas nuncupationes habeat subsistentem significat; aut divisam unam substantiam, duas imperfectas fecisse substantias; aut tertiam priorem substantiam, quae a duobus et usurpata sit et assumpta, quae idcirco una dicatur, quia in duas una desecta sit. Et ubi post haec nativitas? Ubi Pater, ubi Filius intelligitur;

si Patrem et Filium vel desectio potius, vel anterioris substantiae communio, quam naturae nativitas praedicabit?

69. *Homousion quo loco tuto proferatur.*---In his igitur tot et tam gravibus fidei periculis, verborum brevitatem temperanda est; ne impie dici existimetur, quod pie intelligitur: ne secunda atque innocente conscientia, per occasionem haereticam, reus sermo sit. Dicturus unam catholicam substantiam Patris et Filii, non inde incipiat: neque hoc quasi maximum teneat, tamquam sine hoc vera fides nulla sit. Tuto unam substantiam dicet, cum ante dixerit, Pater ingenuitus est; Filius natus est, subsistit ex Patre, Patri similis est virtute, honore, natura. Patri subiectus est, ut auctori: nec se per rapinam Deo, cuius in forma manebat, aequavit; obediens usque ad mortem fuit. Non est ex nihilo, sed nativitas est. Non est innascibilis, sed cointemporalis. Non est pater, sed ex eo filius est. Non est portio aliqua, sed totus est. Non est auctor ipse, sed imago est: imago Dei ex Deo in Deum nata. Non est creatura, sed Deus est. Non alter Deus in genere substantiae, sed unus Deus per substantiae indifferentis essentiam. Non persona Deus unus est, sed natura: quia nihil in se diversum ac dissimile habeat natus et generans. Et post haec, unam substantiam Patris et Filii dicendo, non errat: aut unam substantiam negando, iam peccat.

70. *Ne nude et ante alia praedicetur.*---Nemo itaque unam substantiam negari a nobis putet: cuius idcirco ratio ostenditur, ne negetur. Nemo unam substantiam brevi ac nudo sermone putet praedicandam: ut possit religiose dici una esse substantia. Non enim ego audio, Christus ex Maria natus **502** est; nisi et audiam, *In principio erat Verbum et Deus erat Verbum (Joan. I, 1)*. Non audiam,

Christus esurivit; nisi post quadraginta dierum jejunium audiam, *Non in pane solo vivit homo (Matth. IV, 4)*. Non audiam, sitivit; nisi audiam, *Qui biberit de aqua, quam ego dedero ei, non sitiet in aeternum (Joan. IV, 13)*. Non audiam, Christus passus est; nisi audiam, *Nunc est hora ut Filius hominis clarificetur (Joan. XII, 23)*. Non audiam, mortuus est; nisi audiam, resurrexit. Nihil solitarium ex divinis sacramentis ad suspicionem audientium et ad occasionem blasphemantium proferamus. Ante nativitas Filii, ante subjectio, ante similitudo naturae praedicanda est: ut non impie unius esse et Pater et Filius substantiae praedicetur. Et non intelligo, cur ante caetera tamquam maximum et potissimum et solitarium praedicandum sit, quod nec pie possit ante caetera praedicari, et jam impie necesse sit post caetera denegari.

71. *Et pie dici potest, et pie taceri.*---Non est, Fratres charissimi, una Patris et Filii neganda substantia: sed nec irrationabiliter praedicanda. Sit una substantia ex naturae genitae proprietate; non sit aut ex portione, aut ex unione, aut ex communione. Potest una substantia pie dici, et pie taceri. Habes nativitatem, habes similitudinem. Quid verbi calumniam suspiciose tenemus, rei intelligentia non dissidentes? Credamus, et dicamus esse unam substantiam; sed per naturae proprietatem, non ad significationem impiae unionis. Una sit ex similitudine, non ex solitudine.

72. *Vox homoeusion an minus propria.*---Sed forte parum proprietatis in se habere similitudo videatur. Hoc si est, quaero quo modo possim alterum ad alium nisi per similitudinem coaequare? Aut numquid non idem est, esse similes quod aequales? Si unum dico, habet et unici suspicionem: si

similem dixero, habet indifferentis comparisonem. Inter similem et unum quaero quem locum habeat aequalis: et interrogo utrum similitudinis potius, aut solitudinis res sit. Non est aequalitas in dissimilibus, nec similitudo est intra unum. Aut quid differunt similes, et aequales; ut ab uno iterum discernatur aequalis? Non sunt itaque dissimiles aequales: Et quid aliud possunt esse similes quam aequales, cum in dissimilibus non sit aequalitas?

*73. Aequalitatem perfectam significat similitudo naturae. Quod Moysi similitudo, id Joanni aequalitas.---* Praedicantes itaque, Fratres charissimi, similem Filium in omnibus Patri, nihil aliud quam aequalem praedicamus. Perfectae aequalitatis significantiam habet similitudo: et hoc ex sanctis Scripturis intelligendum est. **503** Legimus namque: *Vixit autem Adam ducentis triginta annis, et genuit secundum effigiem suam et secundum similitudinem suam, et cognominavit nomen ejus Seth (Gen. V, 3).* Quaero cujusmodi similitudinem et effigiem suam Adam in Seth genuerit. Tolle corporum infirmitates, tolle conceptus initium, tolle dolores partitudinis, et omnem humanam necessitatem: quaero similitudo haec, quae in Seth est, utrum per naturam dissentiat auctori, aut utrum alterius generis essentia fuerit in utroque, ne non naturalem habuerit Adae Seth natus essentiam. Sed similitudo Adae est, etiamsi negemus; quia non est natura dissimilis. Similitudo autem naturae non habuit in Seth alterius generis naturam, quia non aliunde Seth natus est: ita similitudo res ipsas naturalis coaequat, per similitudinem non indifferentis essentiae. Omnis itaque filius, secundum naturalem nativitatem, aequalitas patris est; quia est et similitudo naturae. Et beatus Joannes docet in natura

Patris et Filii, quam Moyses in Seth et Adam similitudinem dicit, hanc eandem aequalitatem esse naturae, ait enim: *Propter hoc eum magis quaerebant Judaei interficere, quoniam non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo (Joan. V, 18)*. Quid tantorum virorum doctrinis atque dictis inserimus torpentina peccatis gravibus ingenia, et sensus hebetes atque temerarios adversum indissolubiles praedicationes impii fatigamus? Per Moysen Seth Adae similitudo est, per Joannem Filius Patri aequalis est: et quaerimus tertium nescio quid inter Patrem et Filium, quod natura non recipit. Similis est Patri, filius Patris est, ex eo natus est: per hoc solum pie potest quod unum sint praedicari.

74. *Similitudinem sine aequalitate confitentes refelluntur.*---Nec me fallit, Fratres charissimi, quosdam esse, qui similitudinem confitentes, negant aequalitatem. Sed loquantur ut volunt, et blasphemiae suae virus ingerant ignorantibus. Si inter similitudinem et aequalitatem differre dicunt; quaero unde comparetur aequalitas. Namque si secundum essentiam et virtutem et gloriam et tempus Patris Filius similis est; interrogo ex quo non videatur **504** aequalis. Nam etiam haec in superiori fide constituta damnatio est: ut anathema esset, qui Patrem dissimilis sibi essentiae diceret patrem. Si ergo naturam neque aliam, neque dissimilem ei, quem impassibiliter generabat, dedit; non potest aliam dedisse, nisi propriam. Ita similitudo proprietas est, proprietas aequalitas est, et aequalitas nihil differt. Quae autem nihil differunt, unum sunt; non unione personae, sed aequalitate naturae.

75. *Filii et Patris eadem virtus.*---Quamquam vero et communi sensu, et divinis auctoritatibus, inter similitudinem

et aequalitatem nihil differre intelligatur; quippe cum secundum Moysen et Joannem Patri Filius et similis sit, et aequalis: tamen videamus an Dominus, Judaeis irascentibus quod Patrem sibi Deum dicendo Deo se coaequasset, se esse docuerit Deo aequalem. Ait enim, *Non potest Filius ab se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem* (**Joan. V, 19**). Auctorem discrevit cum ait, *Non potest ab se facere*: obedientiam significat cum addit, *nisi quod viderit Patrem facientem*. Non enim virtutis differentia est, non posse nisi videat; quia virtutem magis praestat natura, quam visus: at vero obsequela est, tunc posse cum videat. Atque ita per id, quod tunc potest cum videt, significat non ex visu se accipere virtutem, sed auctoritate visus praesumere potestatem. Non ergo differt naturae virtus in Patre et Filio: cui hoc posse quod Pater possit, non ex incremento aliquo naturae profectus tribuat, sed auctoris exemplum. Denique honorem, quem subjectio conservavit, naturae virtus aequavit. Subjecit enim: *Quaecumque enim ille facit, eadem et Filius similiter facit* (**Ibidem**). Numquid similitudo non aequa est? Aequa plane est etiamsi negemus: *eadem enim similiter facit*. Numquid similiter facta non eadem sunt? aut eadem non recipiunt aequalitatem? aut aliud aliquid inter simile differt, et aequale; cum quae similiter fiunt, eadem fieri intelligantur? Nisi forte quisquam quae eadem sunt, negabit aequalia; ut quae similia sunt, non dicantur aequalia: cum quae similiter fiunt, non modo aequalia fieri, sed eadem praedicentur.

**50576.** *Homoeusion recte dici posse.*---Caret igitur, Fratres, similitudo naturae contumeliae suspicione: nec potest videri Filius idcirco in proprietate paternae naturae non esse, quia similis est: cum similitudo nulla sit, nisi ex aequalitate

naturae; aequalitas autem naturae non potest esse, nisi una sit; una vero non personae unitate, sed generis. Haec fides pia est, haec conscientia religiosa, hic salutaris sermo est, unam substantiam Patris et Filii idcirco non negare, quia similis est: similem vero ob id praedicare, quia unum sunt.

77. *Exposita, Charissimi, unius substantiae, quae graece homousion dicitur, et similis substantiae, quae homoeusion appellatur, fidei ac pia intelligentia; et vitiis, quae ex verborum vel brevitae subdola, vel periculosa nuditate accidere possint, absolutissime demonstratis: reliquus mihi sermo ad sanctos viros Orientales episcopos dirigendus est; ut quia jam de fide nostra nihil inter nos suspicionis relictum est, ea quae adhuc in suspensionem ex verbis veniunt purgentur: et dabunt veniam, ex communis conscientiae fide secum liberius locuturo.*

78. *Orientalium laus ob haeresim coercitam.*---O studiosi tandem apostolicae atque evangelicae doctrinae viri, quos fidei calor in tantis tenebris haereticae noctis accendit! Quantam spem revocandae verae fidei attulistis, constanter audacis perfidiae impetum retundendo! Antea enim in obscuro atque in angulis Dominus Christus Dei esse secundum naturam filius negabatur: et essentiae inops paternae, accepisse cum creaturis originem de non exstantibus praedicabatur. At vero nunc publicae auctoritatis professione haeresis prorumpens, id quod antea furtim mussitabat, nunc non clam victrix gloriabatur. **506** Quibus enim antea cuniculis in catholicam Ecclesiam non tentavit irrepere? Quas non exseruit, falsae religionis blandimento, saeculi potestates? Homines enim perversi eo usque proruperant, ut cum hoc ipsi praedicare publice non auderent, Imperatorem

tamen fallerent ad audiendum. Fefellerunt enim ignorantem regem, ut istiusmodi perfidiae fidem bellis occupatus exponeret, et credendi formam Ecclesiis nondum regeneratus imponeret. Contradicentes episcopos ad exsilium coegerunt. Coegerunt enim nos ad voluntatem exsulandi, dum impietatis imponunt necessitatem. Sed exsulemus semper, dummodo incipiat verum praedicari. Domino enim gratias, quod ignorationem per vos admonitus Imperator agnovit, et errorem non suum, sed adhortantium, per has fidei vestrae sententias recognovit: et se invidia apud Deum atque homines impiae voluntatis exemit, cum legationem vestram honorifice habens, falsitatem eorum, quorum auctoritate in invidiam deducebatur, coacta a vobis ignorantiae suae professione, cognovit.

*79. Sirmiensis formulae auctores semper fallaces. Lepide carpuntur ac refelluntur. Christus unus, non duo. Valentis et Ursacii suspecta subscriptio.*---Fallunt enim, quantum et vereor et mihi videtur, Fratres charissimi, fallunt; quia semper fefellerunt: et ipsa illa praesens nunc subscriptio non caret falsitate. Excusant enim se idcirco homousion et homoeusion taceri voluisse, quia unum atque idem significari verbo utroque existimarent. Rudes credo episcopi et ignorantes homousii significationem: quasi numquam de hoc aut synodus fuisset, aut lites. Sed esto ignoraverunt homousion, aut nesciebant homoeusion id significari, quod similis esset essentiae. **507** Jam si hoc nesciebant, cur nesciri volebant generationem Filii? Numquid si inenarrabilis est, ideo et ignorabilis est? Sed si ignoratur quo modo natus est; numquid ignorari vel hoc potest, quod Filius Deus non ex alia substantia, sed ex Deo natus, non diversam habeat essentiam?

Numquid non legerunt, sicut Patrem, ita et Filium honorificandum (**Joan. V, 25**): ut Patrem honore praeferrent? Numquid incognitum habebant Patrem in Filio videri (**Joan. XIV, 9**): ut Filius apud eos dignitate, claritate, maiestate differret? An et hoc ex ignorantia venit, ut cum caeteris Patri subjectus sit Filius: ut dum cum caeteris subicitur, non discernatur a caeteris? cum subjectio Filii naturae pietas sit, subjectio autem caeterorum creationis infirmitas sit. Passum quidem sciebant: sed dicant, oro, compassum quando cognoverunt? Evitant homousion et homoeusion, quia nusquam scriptum sit: quaero compassum esse unde praesumpserint? Aut numquid volunt duos esse qui passi sunt? id enim compassio testatur. Ubi illud est *Jesus Christus Filius Dei*? aut numquid alius est Jesus Christus, alius filius Dei? Si non idem atque unus intra extraque Dei filius est; credite in homousio ignorationem, si haec ignorari licet. Si autem in his ipsis ipsa illa ignoratio impia est, quae tamen non potest, nec falso, excusari; vereor ne et homoesui ignorationem professio mentiatur. Non queror admodum de venia quam **508** dedistis: religiosum est Deo sua reservare, et ignorationis error humanus est. Sed ignoscant mihi jam duo episcopi Valens et Ursacius, quod eos pro aetate atque exercitatione sua ignorasse non credo. Et difficillimum est ne mentiri existimentur, qui se in alio negotio non possunt nisi mendacio purgare. Sed Dominus hoc magis tribuat, ut nos male opinemur, quam illi non ignoraverint. Malo enim ego male existimans judicari, quam fidem vestram haereticae conscientiae communione violari.

80. Oro autem vos, sanctissimi viri, ut cum bona venia sollicitudines meas aestimetis. Testis enim Dominus est

conscientiae meae, in nullo me expositiones has, quas Sirmium detulistis, fidei vestrae velle convellere. Sed date veniam, si quaedam intelligere non possum, et consolabor me: quia legi: *Spiritus prophetarum prophetis subjectus est (ICor. XIV, 32)*. Ex quo forte non impudenter etiam a me praesumitur, ut et ego intelligam, quod alius ignoret. Non quod quidquam vos secundum mensuram scientiae ignorare ausus sim dicere: sed super fidei catholicae unitate, patimini non minus in nobis esse sollicitudinum, quam in vobis.

81. *Epistola Sirmium delata de homousii et homoeusii expositione. Homousion ob nativitatem male respuitur.*--- Epistolam, quam a vobis de homousii et de homoeusii expositione apud Sirmium Valens et Ursacius et Germinius poposcerunt legi, intelligo in quibusdam non minus **509** circumspectam esse, quam liberam. Et ipsa homousii et homoeusii demonstratio nihil reliquit difficultatis. Et quidem de homoeusio, quod est similis essentiae, commune iudicium est. De homousio vero, quod est unius essentiae, tractantes, primum idcirco respuendum pronuntiastis, quia per verbi huius enuntiationem substantia prior intelligeretur, quam duo inter se partiti essent. Intelligo vitium in intelligentia. Et profanus hic sensus est, et communi iudicio ab Ecclesia respuendus. Secundo quoque id addidistis, quod patres nostri, cum Paulus Samosateus haereticus pronuntiatus est, etiam homousion repudiaverint: quia per hanc unius essentiae nuncupationem solitarium atque unicum sibi esse Patrem et Filium praedicabat. Et hoc sane nunc quoque profanissimum Ecclesia recognoscit, Patrem et Filium in his nominum professionibus ad unionis ac singularis solitudinem negata personarum proprietate revocare. Tertio

etiam haec causa improbandi homousii commemorata a vobis est: quia in synodo, quae apud Nicaeam fuit, coacti patres nostri propter eos qui creaturam Filium dicebant, nomen homousii indidissent: quod non recipiendum idcirco sit, quia nusquam scriptum reperiretur. Quod a vobis dictum satis miror. Si enim homousion propter novitatem repudiandum sit; vereor ne et homoeusion periclitetur, quia nusquam scriptum reperiatur.

82. *Quo sensu iudicio communi damnetur.*---Sed hinc non calumnior. Malo enim aliquid novum commemorasse, quam impie respuisse. Praetermissa itaque quaestione novitatis, ne in his quidem residet quaestio, quae communi omnium nostrum iudicio damnantur. Quis enim sanae mentis tertiam substantiam, quae et Patri et Filio communis sit, praedicabit? Vel quis secundum Samosateum, in Christo renatus, et Filium confessus ac Patrem, quod Christus in se sibi et pater et filius sit confitebitur? Par itaque in condemnandis impietatibus haereticorum nostra sententia est: et hanc homousii intelligentiam non modo respuit, sed et odit. **510** Atque ita non relinquitur vitiosae intelligentiae quaestio, ubi in vitii damnatione communis assensus est.

83. *Quod pie a Nicaena synodo susceptum, non debeat improbari.*---Dicturo autem me tandem de tertia quaestione, oro vos, ne ubi pax conscientiae est, ibi sit pugna suspicionum: neque quidquam me nisi ad unitatis profectum proferre existimetis. Inane enim est, calumniam verbi pertimescere, ubi res ipsa, cujus verbum est, non habeat difficultatem. Displicet cuiquam in synodo Nicaena homousion esse susceptum? Hoc si cui displicet, placeat necesse est quod ab Ariis sit negatum. Negatum enim idcirco

est homousion, ne ex substantia Dei patris Deus filius natus, sed secundum creaturas ex nihilo conditus praedicaretur. Nihil novum loquimur, pluribus edita litteris ipsa Ariorum perfidia sibi testis est. Si propter negantium impietatem pia tum fuit intelligentia confitentum; quaero cur hodie convellatur, quod tum pie susceptum est, quia impie negabatur? Si pie susceptum est: cur venit constitutio pietatis in crimen, quae impietatem pie per ea ipsa quibus impiabatur exstinxit?

84. *Nicaenae synodi scopus. Symbolum Nicaenum.*--- Videamus igitur quid Nicaena synodus studuerit, homousion, id est, unius substantiae confitendo: non utique haeresim parturire, quae de homousii vitiosa opinione concipitur. Non, opinor, illud loquentur, quod unam anteriorem substantiam Pater et Filius in substantiam suam partiendo diviserint. Et ipsam quidem religiose tum scriptam fidem, nunc quoque huic sermoni nostro non irreligiose inseremus.

«Credimus in unum Deum patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum filium Dei, natum ex Patre unigenitum, hoc est, de substantia Patris, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum, unius substantiae cum Patre, quod graece dicunt homousion, per quem omnia facta sunt quae in coelo et in terra, qui propter nostram salutem descendit, incarnatus est, et homo **511** factus est, et passus est, et resurrexit tertia die, et adscendit in coelos, venturus judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem, qui dicunt, Erat quando non erat, et ante quam nasceretur non erat, et quod de non exstantibus factus est, vel ex alia substantia aut essentia,

dicentes convertibilem et demutabilem Deum: hos anathematizat catholica Ecclesia.»

Non hic sanctissima religiosorum virorum synodus nescio quam priorem, quae in duos divisa sit, substantiam introducit, sed Filium natum de substantia Patris. Numquid et nos negamus? aut quid aliud confitemur? Et post caeteras communis fidei expositiones ait, «Natum non factum, unius substantiae cum Patre, quod graece dicunt homousion.» Quae hic vitiosae intelligentiae occasio est? Natus esse de substantia Patris Filius, non factus praedicatur: ne nativitas divinitatis, factura sit creationis. Idcirco autem *unius substantiae*: non ut unus subsistat aut solus, sed ut ex substantia Dei natus non aliunde subsistat, neque ut in aliqua dissidentis substantiae diversitate subsistat. Aut numquid non haec fides nostra est, ut non aliunde subsistat, neque quod indissimilis subsistat? Aut aliud hic testatur homousion, quam ut una atque indissimilis duum sit secundum naturae progeniem essentia, quia essentia Filii non sit aliunde? Quae quia aliunde non est, unius recte esse ambo credentur essentiae; quia substantiam nativitatis Filius non habeat nisi de paternae auctoritate naturae.

85. *Homousion num improbandum, quia vitiose soleat intelligi.*---Sed forte e contrario dicetur, idcirco improbari oportere, quia vitiose intelligi soleat. Hoc si timemus, deleamus in Apostolo quod dictum est: *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (I Tim. II, 5)*; quia ad auctoritatem haeresis suae Photinus hoc utitur: et non legatur a nobis, quia ab illo male intelligatur. Pereat quoque ad Philippenses scripta epistola, aut igni aut spongia: ne in ea Marcion relegat: *Et habitu repertus ut homo (Philip. II, 7)*,

phantasiam corporis confitens esse, non corpus. Non exstet Evangelium Joannis: ne Sabellius discat: **512** *Ego et Pater unum sumus (Joan. X, 30)*. Neque isti nunc creaturae praedicatores scriptum habeant: *Pater major me est (Joan. XIV, 28)*. Neque illi, qui dissimilem Patri Filium affirmare volunt, legant: *De die autem et hora nemo sit, neque Angeli in coelis, neque Filius, nisi Pater solus (Marc. XIII, 32)*. Non sint quoque libri Moysi: ne tenebrae Deo, qui innascibilem lucem habitat, coevae sint; quia in Genesi (I, 2) post noctem dies coepta sit: ne anni Mathusalae aetatem diluvii excedant (**Gen. V, 26**), et non tantum octo sint animae reservatae (**I Pet. III, 20**): ne clamorem Sodomorum repletis jam peccatis Deus audiens, tamquam ignorans clamorem, descendat ut videat an plena sint cum clamore peccata, et reperiatur Deus nescire quod sciret (**Gen. XVIII, 21**): ne quisquam quoque sepelientium sepulti Moysi sciat sepulcrum (**Deut. XXXIV, 6**); ne per haec, ut haeretici putant, diversa lex ipsa sibi hostis sit. Et quia haec ab his non intelliguntur, non legantur a nobis. Pereant quoque, si videtur (quod non ego dixerim, sed responsionis necessitas), omnia divina illa et sancta Evangelia salutis humanae: ne se invicem contraria dictorum opinione compugnent: ne missurus Dominus Spiritum sanctum ipse de Spiritu sancto natus legatur: ne mortem gladio denuntiaturus usuris, emi gladium passurus indicat (**Matth. XXVI, 52**): ne ad inferos descensurus, in paradiso sit cum latrone (**Lucae XXII, 36**): ne postremo apostoli reperiantur in crimine, qui baptizare in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti jussi (**Matth. XXVIII, 19**), tantum in Jesu nomine baptizaverunt (**Act. X, 48**). Vobis enim, Fratres, vocis dico, qui jam non lacte alimini, sed firmo cibo valetis (**Hebr. V, 12**): Numquid, quia ista sapientes

mundi non intelligunt, et his stulta sunt, nos cum mundo sapientes erimus, ut haec stulta credamus? Et quia haec impiis caeca sunt, nos non lucebimus intellecta veritate doctrinae? Male sanctis rebus praejudicatur, si quia non sanctae a quibusdam habeantur, esse non debent. Non ergo gloriemur cruce Christi, quia scandalum mundo est: neque in vivente Deo mortem praedicemus, ne ab impiis mortuus Deus arguatur.

86. *An quia ab 80 episcopis rejectum.*---Male intelligitur homousion: quid ad me bene intelligentem? Male homousion **513** Samosatenus confessus est: sed numquid melius Arii negaverunt? Octoginta episcopi olim respuerunt; sed trecenti et decem octo nuper receperunt. Et mihi quidem ipse ille numerus hic sanctus est, in quo Abraham victor regum impiorum (**Gen. XIV, 14**), ab eo qui aeterni sacerdotii est forma, benedicitur. Illi contra haereticum improbaverunt: numquid et isti non adversum haereticum probaverunt? Gravis auctoritas est veterum: numquid et horum levis sanctitas est? Si contraria invicem senserunt, debemus quasi iudices probare meliora: si vero et probando et improbando unum utrumque statuerunt, quid bene constituta convellimus?

87. *An quod tacendum decrevit Osius, qui Nicaeae interfuit.*--Sed forte dicetur mihi, Aliqui hodie ex his, qui tum synodo interfuerunt, tacendum de homousio esse decreverunt. Et ego invitatus licet respondebo dicenti: Numquid non et ipsi tacendum de homoeusio esse constituunt? Oro vos, ne quisquam alius ex his praeter senem Osiu, et ipsum illum nimium sepulchri sui amantem, reperiatur, qui **514** tacendum esse existimet de utroque. Et quo tandem in tantis

haereticorum furoribus recidemus, si dum non utrumque recipimus, neutrum retinemus? Non enim videri potest impie dici, ut quia neutrum scriptum reperiatur, aut neutrum confitendum sit, aut utrumque.

88. *Homousion quid intelligat Hilarius. Adversus homousion scrupuli levantur.*---Homousion, sanctissimi viri, intelligo ex Deo Deum, non dissimilis essentiae, non divisum, sed natum, et ex innascibilis Dei substantia congenitam in Filio, secundum similitudinem, unigenitam nativitatem. Ita me antea intelligentem, non mediocriter ad id confirmavit homousion. Quid fidem meam in homousion damnas, quam per homoeusii professionem non potes non probare? Damnas enim fidem meam, vel potius tuam, cum damnas intelligentiam ejus in nomine. Sed male alius intelligit? Damnemus in commune vitiosam intelligentiam, non auferamus fidei securitatem. Synodo Samosatenae subscribendum putas, ne secundum Samosateni intelligentiam quisquam sibi usurpet homousion? Subscribamus et Nicaeae **515** synodo, ne homousion improbent Ariani. Sed verendum est, ne secundum fidem non homoeusion significare videatur homousion? Decernatur nihil differre, unius et similis esse substantiae. Sed homousion potest male intelligi? Constituatur qualiter bene possit intelligi. Unum atque idem pie sapimus, rogo ut unum atque idem quod sapimus, pium inter nos esse velimus. Date veniam, Fratres, quam frequenter poposci: Ariani non estis: cur negando homoeusion censemini Ariani?

89. *Homaeusion non caret offendiculo. Similitudo vera.*---Sed dicis: Movet me cum scandalo homoeusii ambiguitas. Iterum audi, oro, sine scandalo: et me movet homoeusii

nuditas. Multa saepe fallunt, quae similia sunt. Timeo aurum bracteae, quia me fallere possit interius: et tamen auro simile est quod videtur. Timeo lactis similitudinem, ne oblatum mihi lac, non lac ovium sit: quia ei simile videatur et bubulum. Ut lac ovium lacti ovium simile sit, non potest simile esse, nisi ovis sit. Similitudo vera in veritate naturae est. Veritas autem in utroque naturae non negatur homousion. Haec est enim secundum essentiam similitudo, si massa massae **516** consimilis non fallat in bractea, si lac quod concolor est, non diversum sit in sapore. Simile auro quidquam non potest esse, nisi aurum: simile lacti, nisi sui generis sit, esse non poterit. Fefellit me frequenter color vini: et tamen gustatu, alterius generis liquorem recognovi. Vidi carnes carnibus similes: sed postea mihi naturae dissimilitudinem sapor prodidit. Has enim similitudines, quae non ex unitate naturae sint, metuo.

90. *Ancyrae fides quibusdam tacitis Sirmium delata.*---Vereor enim, Fratres, Orientis haereses in tempora singula pullulantes: et quid vereri me dicam, jam et legi. Nihil quidem in his, quae vos, de Orientalium quorundam assensu, susceptae legationis ministri subscribenda Sirmium detulistis, nihil suspicionis relictum est: sed habuerunt ab exordio non nihilum offensionis, quae credo vos, sanctissimi viri Basili et Eustathi et Eleusi, ne quid scandali afferretur, abolenda tacuisse. Quae si recte scripta sunt, taceri non debuerunt. Si autem quia non recte scripta sunt nunc tacentur, cavendum est ne aliquando dicantur. Parcens enim adhuc de his nihil dico: tamen mecum recognoscitis, **517** quod non ita omnis conscripta apud Ancyram fides se habebat. Non famae

fabulam loquor: litterarum fidem teneo, non a laicis sumptam, sed ab episcopis datam.

91. *Ad homousion suscipiendum adhortatio. Nicaenam fidem non nisi exulaturus audivit.*---Oro vos, Fratres, adimite suspicionem, excludite occasionem. Ut probari possit homoeusion, non improbemus homousion. Cogitemus tot sacerdotes sanctos et quiescentes: quid de nobis Dominus judicabit, si nunc anathematizantur a nobis? Quid de nobis erit, qui rem eo deducimus, ut quia episcopi non fuerunt, nos quoque nec coeperimus? Ordinati enim ab his sumus, et eorum sumus successores. Renuntiemus episcopatui, quia officium ejus ab anathemate sumpserimus. Date veniam, Fratres, dolori meo: impium est quod audetis. Non patior hanc vocem, ut in anathemate sit homousion secundum religiosam intelligentiam confitens. Nomen nihil habet criminis, quod sensum non perturbat religionis. **518** Homoeusion nescio, nec intelligo, nisi tantum ab similis essentiae confessione. Testor Deum coeli atque terrae, me cum neutrum audissem, semper tamen utrumque sensisse, quod per homousion homoeusion oporteret intelligi: id est, nihil simile sibi secundum naturam esse posse, nisi quod esset ex eadem natura. Regeneratus pridem, et in episcopatu aliquantisper manens, fidem Nicaenam numquam nisi exulaturus audivi: sed mihi homousii et homoeusii intelligentiam Evangelia et Apostoli intimaverunt. Pium est quod volumus. Ne damnemus patres, ne animemus haereticos: ne dum haeresim apellimus, haeresim nutriamus. Interpretati patres nostri sunt post synodum Nicaenam homousii proprietatem religiose, exstant libri, manet conscientia: si quid ad interpretationem

addendum est, communiter consulamus. Potest inter nos optimus fidei status condi: ut nec ea quae bene sunt constituta **519** vexentur, et quae male sunt intellecta resecantur.

92. Egressus sum, Fratres charissimi, humanae conscientiae pudorem: et humilitatis meae immemor, de tantis ac tam reconditis rebus, et ad usque hanc aetatem nostram intentatis ac tacitis amore vestri coactus haec scripsi, et quae ipse credebam locutus sum: conscius mihi, hoc me Ecclesiae militiae meae stipendium debere, ut per has litteras, episcopatus mei in Christo vocem, secundum doctrinas evangelicas, destinarem. Vestrum **520** est in commune tractare ac providere atque agere, ut quod usque nunc inviolabili fide manetis, religiosa conscientia conservetis, et teneatis quod tenetis. Mementote exsilii mei in orationibus sanctis: a quo me, post expositionem hujus fidei, nescio an tam jucundum est ad vos in Domino Jesu Christo reverti, quam securum est mori. Deus et Dominus noster incontaminatos vos et illaesos in diem revelationis reservet opto, Fratres charissimi.